

פענוח הערות ומראי-מקומות.

פקודי שיחה א.

פרשתינו לח, כא. אלה פקודי המשכן המשכן העלת אשך פקד עלי פי משה עבדת הלוים ביד איתמר בן-אהרן הפקו:
כלי יקר. אלה פקודי המשכן משכן העדות. נחלקו המפרשים בדבר אם אלה קאי על מעשה המשכן שהזכיר בסדר ויקהל, או אם קאי על מה שיזכיר בפר' זו.

רש"י ד"ה אלה פקודי. בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן, לפסוף ולנהב ולנחשת, ונמנו כל פליו לכל עבודתו: עבדת הלוים. פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר – לשאת ולהוריד ולהקים, איש איש למשאו המפקד עליו, כמו שאמור בפ' נשא:

ל"ח:כ"ט-ל"א), הכל נתן משה במספר במשקל ביד איתמר:

כלי יקר. אלה פקודי המשכן משכן העדות. נחלקו המפרשים בדבר אם אלה קאי על מעשה המשכן שהזכיר בסדר ויקהל, או אם קאי על מה שיזכיר בפר' זו, ועוד הקשו למה עשה משה חשבון על מה שעשה מן הכסף והנחושת ולא עשה חשבון על מה שעשה מן הזהב ע"כ לבבי ידמה לומר שאלה פקודי קאי על מעשה המשכן שהזכיר למעלה, לפי שכבר גמרו כל מלאכת המשכן בכלל ופרט וכל מה שהיה להם לעשות מן הכסף והנחושת כבר עשו הכל, על כן היה משה שמח שנשלמה מלאכת הכסף והנחושת והיה להוט ליתן חשבון להוציא את עצמו מן החשד. ולא רצה להמתין עד אחר שנעשו גם הבגדי כהונה הנזכרים בפר' זו וליתן חשבון מן הכסף והזהב והנחושת כאחד, לפי שבכל מה שנזכר בפר' זו לא היה בו כסף ונחושת ואחר שכבר כלתה המלאכה מן

(1 פרשתינו לח, כא. אלה פקודי המשכן המשכן העלת אשך פקד עלי פי משה עבדת הלוים ביד איתמר בן-אהרן הפקו:

(2 רמב"ן. ועל דעת רבים (רש"י וראב"ע) אלה פקודי המשכן יחזר אל הנזכרים למעלה, יאמר פי המשכן וכליו שהוא הבית והתצר וכל הנעשה להם פקודי עבודת הלוים שפקדם משה ביד איתמר, ואין פלי הקדוש הארץ והשלחן והמנורה והמזבח בכלל המשכן, פי הם ביד אלעזר. ואין פו דעתי, פי למה נזכיר פקודת איתמר ולא נזכיר פקודת אלעזר שהיא הנכבדת. אבל "אלה פקודי" רמז אשך נזכיר בפרשה למטה, יאמר פי פסוק פקודי העדה מאת פךר שנעשה בו האדנים והנוים לעמודים וצפונייהם וחושיקיהם (שמות ל"ח-כ"ח), ונחשת התנופה שהוא שבעים פךר שעשה פה מזבח הנחשת והמכבר וכל פליו ונדגני התצרות והימדות (שמות

רבותינו, אין עושין שְׂרָרָה על הצבור פחות משָׁנִים. ומשה היאך נַעֲשֶׂה יְחִידִי גִזְבָּר. אֵלָּא אָף על פי שְׁהִיָּה מִשָּׁה הַצַּדִּיק נֶאֱמָן על פי הַגְּבוּרָה, דְּכַתִּיב: בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוא (במדבר יב, ז), קוֹרָא לְאַחֲרִים וּמַחֲשִׁב על יְדֵיהֶם, שְׁנֵאמַר: בְּיַד אֵיתָמַר בְּן אֶהְרֹן הַכֹּהֵן (שמות לח, כא).

שמות רבה פנ"א, א. וְאֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן, כְּדָּ פֶתַח רַבִּי תַנְחומָא בַר אַבָּא (משלי כח, כ): אִישׁ אַמוּנוֹת רַב בְּרָכוֹת, אִתָּה מוֹצֵא כָּל מִי שֶׁהוּא נֶאֱמָן הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְבִיא בְּרָכוֹת על יְדוֹ, מִי שֶׁאִינוּ נֶאֱמָן (משלי כח, כ): וְאֵץ לְהַעֲשִׂיר לֹא יִנְקָה, אִישׁ אַמוּנוֹת, זֶה מִשָּׁה, שֶׁהוּא נֶאֱמָן שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁנֵאמַר (במדבר יב, ז): לֹא כֵן עֲבָדִי מִשָּׁה בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא, הֵינִי: אִישׁ אַמוּנוֹת רַב בְּרָכוֹת, לְפִי שֶׁכָּל הַדְּבָרִים שֶׁהִיָּה גִזְבָּר עֲלֵיהֶם הֵיוּ מִתְּבָרְכִים, לְפִי שֶׁהוּא נֶאֱמָן. וְאֵץ לְהַעֲשִׂיר לֹא יִנְקָה, זֶה קִרְחָ, שֶׁהִיָּה לוֹי וּבִקֵּשׁ לְטַל כְּהֵנָּה גְדוּלָּה, וּמָה הִיָּה סוֹפּוֹ (במדבר טז, לב): וּתְפַתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ. דְּבַר אַחֵר, אִישׁ אַמוּנוֹת, זֶה מִשָּׁה, שְׁנַעֲשֶׂה גִזְבָּר על מְלֹאכֶת הַמִּשְׁכָּן, שְׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ (שקלים יד, ב): אִין מְמַנִּין שְׂרָרָה על הַצַּבּוּר בְּמִמּוֹן פְּחוֹת מִשְׁנִים, וְהָרִי אִתָּה מוֹצֵא שְׁהִיָּה מִשָּׁה גִזְבָּר לְעֶצְמוֹ, וְכָאן אִתָּה אוֹמַר אִין מְמַנִּין פְּחוֹת מִשְׁנִים, אֵלָּא אָף על פי שְׁהִיָּה מִשָּׁה גִזְבָּר לְעֶצְמוֹ הוּא קוֹרָא לְאַחֲרִים וּמַחֲשִׁב על יְדֵיהֶם, שְׁנֵאמַר: אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן, אֲשֶׁר פָּקַד מִשָּׁה, אִין כְּתִיב כָּאן, אֵלָּא: אֲשֶׁר פָּקַד על פי מִשָּׁה, על יְדֵי מִשָּׁה בְּיַד אֵיתָמַר.

שם ב. עָלִיו נֶאֱמַר (מלכים ב יב, טז): וְלֹא יַחֲשִׁבוּ אֶת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת הַכֶּסֶף, וְלֹא יַחֲשִׁבוּ, זֶה דוֹרוֹ שֶׁל יוֹאֵשׁ שֶׁהִיוּ עוֹשִׂין בְּאַמוּנָה. שְׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ (שקלים ח, א): מִי שֶׁהִיָּה נִכְנָס לְתֵרֶם אֶת הַלְשָׁכָה לֹא הִיָּה נִכְנָס לֹא בְּפִרְגָּד חֲפוֹת וְלֹא בְּאַנְפְּלִיא, שְׁאֵם יַעֲשִׂיר יֹאמְרוּ מִתְרוּמַת הַלְשָׁכָה הַעֲשִׂיר, שְׁאֵדָם צָרִיף לְצֵאת יְדֵי הַבְּרִיּוֹת כְּדָרְךָ שֶׁהוּא צָרִיף לְצֵאת יְדֵי הַמְּקוֹם, שְׁנֵאמַר (במדבר לב, כב): וְהִיָּתֶם נְקִים מֵה' וּמִיִּשְׂרָאֵל. וּמִשָּׁה הִיָּה גִזְבָּר לְעֶצְמוֹ על מְלֹאכֶת הַמִּשְׁכָּן, אֵלָּא בְּשַׁעֲה שְׁאֵמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשָּׁה שֶׁיַּעֲשֶׂה הַמִּשְׁכָּן, מִיָּד, (שמות לח, כא): וַיָּבֵאוּ כָּל אִישׁ וְגו', לְכֶמֶה יָמִים הִבִּיאוּ כָּל הַנְּדָבָה, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן לִשְׁנֵי בְּקָרִים הִבִּיאוּ וְהוֹתֵר, שְׁנֵאמַר (שמות לו, ז): וְהַמְּלֹאכָה הִיָּתָה דַּיָּם. נִכְנָס מִשָּׁה אֲצֵל בְּצִלְאֵל רָאָה שֶׁהוֹתִיר מִן הַמִּשְׁכָּן, אָמַר לִפְנֵי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא רַבּוֹן הָעוֹלָם עֲשִׂינוּ אֶת מְלֹאכֶת הַמִּשְׁכָּן וְהוֹתֵרְנוּ, מֵה נַעֲשֶׂה בְּנוֹתֵר, אָמַר לוֹ לָךְ וַעֲשֶׂה בְּהֶם מִשְׁכָּן לְעֵדוּת, הִלָּךְ מִשָּׁה וַעֲשֶׂה בְּהוֹ, פִּינּוֹן שְׂבָא לְתוֹן חֲשִׁבוֹן אָמַר לְהֶם כְּדָ וְכָד יֵצֵא

הַכֶּסֶף וְהַנְחוּשֶׁת רֹאה לִיתֵן חֲשִׁבוֹן מִיָּד, אֲבָל על הַזֶּהב לֹא הִיָּה יִכוֹל לִיתֵן חֲשִׁבוֹן עֲדִיין לְפִי שְׁעֲדִיין לֹא עֲשׂוּ כָל בַּגְדֵי כַהוֹנָה הָאֲמוּרִים בְּסֹדֵר זֶה וְהִיָּה בְּהֶם גַּם כֵּן זֶהב וּלְפִי שֶׁהִיוּ צָרִיכִין עוֹד אֵל הַזֶּהב לֹא הִיָּה יִכוֹל מִשָּׁה לִיתֵן חֲשִׁבוֹן עֲדִיין מִן הַזֶּהב.

3) ראב"ע. אלה פקודי. הטעם פקודי הכלים. כי מלת משכן כוללת הכל. ופירש למה נקרא משכן בעבור הארון ששם לוחות העדות. והנה אחז דרך קצרה. וזהו האמת בעבור מכתב אלהים. וטעם **עבודת הלויים.** שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליהם איתמר כי הגרשונים והמררים הלויים על יד איתמר שהיה פוקד בשמות כלי משאם:

4) במדבר א, ו-נא. וְאֵתֶּה הַפְּקוּדֵי אֶת־הַלְוִיִּם עַל־מִשְׁכָּן הַעֲדוּת וְעַל כָּל־כְּלָיו וְעַל כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ הִמָּה יִשְׂאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־כְּלָיו וְהֵם יִשְׁרְתוּהוּ וְסָבִיב לְמִשְׁכָּן יִחְנוּ: וּבִנְסַע הַמִּשְׁכָּן יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבַחֲנֹת הַמִּשְׁכָּן יִקְיִמוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהָיָה הַקָּרֵב יוֹמֵת:

שם ג, כה-כו. ומשמרת בני-גרשון באהל מועד המשכן והאהל מכסהו ומסוד פתח אהל מועד: וקלעי החצר ואת מסוד פתח החצר אשר על-המשכן ועל-המזבח סביב ואת מיתריו לכל עבדתו:

שם לא. ומשמרתם הארון והשלחן והמזבחה והמזבחת וכלי הקדש אשר ישרתו בהם והמסוד וכל עבדתו:

שם לו-לז. ופקדת משמרת בני מררי קרשלי המשכן ובריקיו ועמדי ונאדגיו וכל-כליו וכל עבדתו: ועמדי הקצצר סביב ונדניהם וימדתם ומיתריהם:

שם ד, ד. זאת עבדת בני-קהת באהל מועד קדש הקדשים:

רש"י ד"ה קדש הקדשים. המקדש שבבבלן – הארון והשלחן והמזבחה והמזבחות והפרכת וכלי שרת:

שם טו-טז. וכלה אהרון ובניו לכסת את-הקדש ואת-כל-כלי הקדש בנסע המחנה ואתרי-כן יבאו בני-קהת לשאת ולאי-יגעו אלה-הקדש ומתו אלה משא בני-קהת באהל מועד: ופקדת אלעזר בן-אהרן הפהן שמן המאור וקטרות הסמים ומנתת התמיד ושמן המשחה פקדות כל-המשכן וכל-אשר-בו בקדש ובכליו:

5) תנחומא פרשתינו ה. דְּבַר אַחֵר, אִישׁ אַמוּנוֹת רַב בְּרָכוֹת, זֶה מִשָּׁה, שְׁנַתְמַנָּה גִזְבָּר על הַמִּשְׁכָּן. שְׁנוּ

כי הוצרך לומר שעשאוהו מנחשת התנופה ואמר פקודת איתמר על הרוב. ולא ספר בפרשה מה נעשה בזה כי זהב ממנו ביד איתמר ציפוי הקרשים והבריחים וממנו ביד אלעזר הארון והכפורת והמנורה והשלחן ומזבח הזהב. והטעם מפני שלא נודע ציפוי כל כלי וכלי כמה זהב יש בו לכך לא ספר שנתנו משה להם במנין. ולא הזכיר כאן הכיור וכנו כי לא נעשה במשקל אלא שם בו כל המראות שהביאו הנשים ולא ידע משה משקלו ויתכן שלא היה בפקודת איתמר כי יכנס בכלל מה שאמר הכתוב ומשמרתם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקודש אשר ישרתו בהם כי בכיור וכנו ישרתו למזבח ע"כ:

שה"ג. הואיל משה. אלה פקודי, בפרשה זו נמנו כל משקלים כו' פרש"י כן לאפוקי דעת המפרשים אלה פקודי המשכן יחזרו אל הנזכרים למעלה יאמר כי המשכן וכליו שהוא הבית והחצר וכל הנעשה להם פקודי עבודת הלויים שפקדה משה ביד איתמר ואין הכלי קודש והארון והשלחן והמנורה והמזבחות בכלל המשכן כי הם ביד אלעזר ואינו כן כי למה יזכיר פקודת איתמר ולא יזכיר פקודת אלעזר שהיא הנכבדות לכן בפירוש רש"י זו נמנו אלה פקודי ירמזו אל אשר יזכור פ' למטה.

10 אברבנאל. השאלה הב' באמרו עבודת הלויים ביד איתמר בן אהרן הכהן. כי אם היה אלה פקודי זכרון החשבון שעשו מהנדבה והמלאכה למה הזכיר כאן הכתוב שהיה זה עבודת הלויים והוא לשאת את הכלים בדרכים כי עדיין לא דבר הכתוב במסעות ולא בנושאי המשכן ומה לו אם כן לזכרו כאן אצל חשבון המלאכה:

16 רע"ב. אלה פקודי בפ' זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן וכו'. קשה למה הוצרך להקדים זה הלא יודע אני מה שהכתוב מספר והולך. י"ל שלפי שהכתוב מתחיל לומר אלה פקודי דמשמע שרוצה למנות כלי המשכן ואח"כ מתחיל לומר עד איתמר וכו' ובצאלאל בן אורי עשה וכו' שהם דברים אחרים לכך פי' רש"י כן כלומר עיקר פ' זו להודיע משקלי נדבת המשכן וכו' אלא שסדר הדברים הביא לספר עבודת הלויים ביד איתמר בן אהרן וכו' ובצאלאל עשה וכו' ואתו אהליאב וכו':

ספר זכרון. אלה פקודי בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן וכו'. כונת הרב לומר שאין פקודי לשון מנוי, אלא לשון מנין. והכרע פירושו שלא נזכר בפרשה זו שום שררה ומנוי כלל. אלא בפרשת נשוא הוא שפרש עבודת כל איש ומשאו. וכך פירוש הכתוב: אלה מנין

למשכן וביתר עשיתי משכן לעדות, הני: אלה פקודי המשכן משכן העדות.

6 רלב"ג. ביד איתמר. ר"ל שאיתמר היה ממונה על זה והיה ממנה על הלויים מי שהיה בוחר לפקד מה שנכנס כמלאכה הזאת מזהב וכסף ונחש'

אברבנאל. וכנגד המונה אותו מנין וחשבון אמר עבודת הלויים ביד איתמר, רוצה לומר, שעשיית חשבונות המקדש ומנינם לכל הוצאותיהם היה מעבודת הלויים, כי להם יאתה, ולכן החשבון הזה נעשה ונמנה ביד איתמר בן אהרן הכהן, כי הוא היה יודע בחכמת המנין והחשבון.

ראב"ע פירוש הקצר. ביד איתמר, שהוא ממונה על רוב כלי הקדש. והגאון אמר כי זה רמז לשירי דוד א"כ מה טעם איתמר:

הדר זקנים. ביד איתמר. שהיה ממונה על בני מררי ועל בני גרשון כמו שכתוב בפרשת נשוא כי הם היו נושאים הקרשים והיריעות כי בני קהת לא היו נושאים כי אם הכלים ועליהם היה ממונה אלעזר. ולפי שרוב המלאכה מן בני גרשון ובני מררי שאיתמר ממונה עליהם אמר ביד איתמר. ויש במדרש אע"פ שמרע"ה היה ממונה הוצרך למנות איתמר עמו שאין עושים שררה על הצבור פחות משנים:

טור הארוך. אלה פקודי המשכן משכן העדות. משכן סתם הוא היריעות התחתונות לכן אמר משכן העדות שכולל הכל ופי' המשכן שנעשה ללוחות העדות. וכתב הרמב"ן רבים מפרשים שאלה פקודי חוזר על של מעלה פי' המשכן וכליו שהוא הבית והחצר פקודי עבודת הלויים שפקדם משה ביד איתמר ואין כלי הקודש הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בכלל המשכן כי הם ביד אלעזר. ואין דעתי כן כי למה יזכיר פקודת איתמר ולא יזכיר פקודת אלעזר אלא אלה פקודי קאי על מה שמזכיר למטה ובא לומר כי כסף פקודי העדה מאת ככר שנעשה בו האדנים והוויים לעמודים וציפויים וחשוקיהם ונחשת התנופה שהוא ע' ככר שעשה בו מזבח הנחשת והמכבר וכל כליו ואדנים ויתדות הכל נתן במספר במשקל ביד איתמר ולכך לא הזכיר כאן פקודת איתמר (אלעזר. כצ"ל) שלא נתן לו הכלים במספר במשקל כדפרי' וכיון שלא נתן לו הכלים במשקל לא הוצרך להזכירו כי לא בא לדבר רק על מלאכת המשכן ולא על המסעות. ופקודת איתמר שהזכיר לומר שנתן לו פקודתו במשקל ואע"פ שמנה כאן מזבח הנחושת שהוא מפקודת אלעזר

דינין לפרשת מִזְבֵּחַ? לומר לך, שְׁמָשִׁים סְנֵהֲדָרִין אֶצֶל
הַמִּקְדָּשׁ (מכילתא):

חזקוני. ואלה המשפטים פרש"י כל מקום שנא' אלה
פסל את הראשונים, כלומר אלו ולא את הראשונים. ואל
תשיבני אלה המצות דפרשת בחקותי ודפרשת מסעי,
אלה החקים דפרשת מטות, אלה דברי הברית דפרשת
תבא, וכיוצא בהם, שהרי לא שייך לפרש בהם כך משום
דתמן סליק ענינא. ואלה המשפטים אמר רבי אבהו אמר
רבי יוסי בן זמרא כל מקום שנאמר אלה פסל את
הראשונים, ואלה מוסיף על הראשונים שנאמר שם שם
לו חק ומשפט. **המשפטים** למעלה הורה להם סדר
יראתם מכאן ואילך מורה להם סדר הדינים. ד"א למעלה
כתב האזהרות לא תרצח לא תנאף וכו' ולא פ"י העונשים
אם יעבור איש עליהם חזר ופירש מה עונשן. מה שפירש
רש"י כאן למה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח.
מלמדנו שאין כאן מקומה של פרשת דינין וכי מעיינת
בענין שפיר הסברא נותנת שכל הפרשה מכי תקנה עד
ושש שנים תזרע נכללה בפרשת בהר, ועל זה פרש"י,
ואלה מוסיף על הראשונים כלומר על הדינין הכתובים
בפרשת בהר.

לקוטי שיחות חלק ה עמוד 42. ס'איז א כלל אין תורה,
אויך פֿאַרי שטאַנדיק אין דרך הפשט ³⁴, אַז אומעטום
וואו עס שטייט אלה", אָן אַ ווא"ו (המקשר), איז עס ניט
אַ המשך פון פריער; עס הויבט זיך אָן אַ נייער ענין.

(34) ראה פרש"י ר"פ משפטים: כל מקום שנאמר אלה
פסל את הראשונים. ואף שהתלמיד לא למד עדיין פרש"י
דפי משפטים - הרי החידוש שברש"י שם הוא שכ"מ
שנאמר אלה פסל כו"ו היינו שהמינויים להלן אינן כמו
המנוי לפניו"ו (וכמו בפ' משפטים שם, שבאם היי נאמר
אלה המשפטים בלא ווא"ו היי פ' שאינם מסיני כמו
הראשונים). אבל מה שאלה"ו (בלא ווא"ו) הוא התחלת
ענין חדש פשוט הוא גם בלי פירוש רש"י. [ושאני אלה"
דלקמן יו"ד - כ, לא, לב (ועד"ו לעיל ב, ד ראה רש"י
שם) שהוא סיום (וסיכום הענין הנאמר למעלה",
לפניו"ו].

לבוש בראשית שם. רש"י אלה האמורים למעלה
תולדות השמים ע"כ אע"ג דאמרינן בכל מקום שנא' אלה
פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים היינו
כשמתחלת הפרשה באלה ור"ל מה שכתב אחריו ומפרש
באותה פרשה השנייה עניין אחר מה שלא נאמר בפרשה
ראשונה אז נאמר פסל את הראשונים כמו אלה

שקלי המשכן ומנין כל כליו הצריכים לעבודתו, וכל מה
שנמנה בפרשה זו הוא המסור לעבודת הלויים המפורש
במקום אחר. ולפי שהפסיק הענין ואמר ובצלאל וכו',
הוזקק הרב לומר בפרשה זו וכו' כלומר אומרו אלה
פקודי לכל הפרשה ירמוז.

דבק טוב. קשה לרש"י מאחר שאמר אחרי כן רק
המשמרות ומי הוא העושה המלכה אם כן מהו הפירוש
של אלה פקודי, לכן פירוש בפרשה זו נמנו וכו' ר"ל
כאלו אמר הכתוב הפרשה זו כוונתה למנות כל
המשקלות כדרל בני אדם כשרוצה לכתוב ספר כתוב
בראש הספר לסימן על מה נעשה הספר.

(18) ראה ספר פרישגן עמוד 39. ראה בסוף.

סיני כרך נח עמוד צ. ראה בסוף.

(20) שפתי חכמים. כל משקלי נדבת המשכן כו'. דק"ל
היל"ל ואלה הוי"ו מוסיף על הראשונים. ומתרג' כו' דלא
תטעה לומר דקאי דוקא אכלי המשכן דסמיך ליה ותקשה
לך למה מנה מניין המשקלות כמה היו לכן כתב אלה בלא
וי"ו המוסיף לומר דקאי נמי על משקלי נדבת המשכן
כמה משקלות היו ולא דוקא על כלי המשכן:

משכיל לדוד. פיר"שי זכרוננו לברכה בפרשה זו נמנו
וכו' דק"ל אמאי כתיב אלה ולא כתיב ואלה דמוסיף על
הראשונים ומשני דלא שייך כאן תוספת שהרי זהו עצמו
האמור למעלה אלא דהכא אתא לתת חשבון על הכל:

(21) בראשית ב, ד. אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
בְּהִבְרָאם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם:
רש"י ד"ה אלה. הַאֲמֹרִים לְמַעְלָה:

שפתי חכמים. האמורים למעלה. דק"ל הלא לא מפרש
אח"כ שום דבר אלא קאי אדברים האמורים למעלה:

מזרחי. אלה האמורי' למעל'. לא אלה האמורי' למטה
דומיא דאלה המשפטים אלה הדברים שאין לשמים
ולארץ תולדות אחרות חוץ מן הנזכרים למעל' והם
שנולדו כל אחד ואחד ביומו וכמוהו אלה המצות אלה
החוקים האמורים למעלה:

משפטים כא, א. וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׁים לְפָנֶיךָ:

רש"י ד"ה ואלה המשפטים. כָּל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר "אֵלֶּה"
פְּסָל אֶת הָרָאשׁוֹנִים, "וְאֵלֶּה" מוֹסִיף עַל הָרָאשׁוֹנִים, מִה
הָרָאשׁוֹנִים מְסִינִי, אִף אֵלֶּי מְסִינִי; וְלִמָּה נִסְמְכָה פְּרָשַׁת

רש"י ד"ה ויביאו את המשכן וגו'. שלא היו יכולין להקימו; ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן, הניח לו הקב"ה הקמתו, שלא הנה יכול להקימו שום אדם מחמת פגד הקרשים, שאין פח באדם לזקפו, ומשה העמידו; אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"? אדם? אמר לו עסק אתה בידך, ונראה במקומו והוא נזקף וקם מאליו, וזהו שני' הוקם המשכן (שמות מ') – הוקם מאליו; מדרש ר' תנחומא:

מזרחי. ויביאו את המשכן שלא היו יכולין להקימו. דאל"כ למה הוצרכו להביאו אברים אבריה והלא אין דרך האומנין להביא לבעלי הכלי שנתנו להם לתקן אלא כלו בכללו אע"פ שהוא מחובר איברים איברים אלא עכ"ל שמתוך כובד המשכן לא היה להם להקימו והביאוהו אברים וא"ת א"כ הא דכתיב ויקם משה את המשכן היאך הקימו כבר אמרו שאמר משה לפני הב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם אמר לו עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנא' הוקם המשכן שהוקם מאליו וא"ת ולמה לא נעשה זה ע"י האומנים שיתעסקו הם בידם נראין כמקימין והוא נזקף וקם מאליו כמו שנעשה זה בכל עת שהיו מקימים אותו בכל מסע ומסע לכל מסעיהם אבל נעשה בפעם ראשונה ע"י משה דכתיב ויקם משה את המשכן כבר אמרו לפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידן:

(36) ראב"ע פרשתינו לח, כד. ובצלאל. הזכיר הכתוב כי בצלאל ואהליאב שהם הראשונים עשו כל מעשיהם כהוגן:

רמב"ן. ולא ספר בפ' משה מה נעשה בהנהגה, כי הנהגה ממנו ביד איתמר צפוי הקרשים והקריחים, וממנו ביד אלעזר הארון והפפרת והמנורה והשלחן ומזבח הזהב. והנה בעבור שלא ינדע צפוי כל פלי פמה זקב יש בו לא ספר שנתנו משה להם במנין ובמשקל. ולכך לא הזכיר פאן פקדת אלעזר, כי לא בא הפתוב עתה רק לדבר על מלאכת המשכן, לא על המסעות. ואל יקשה עליך בעבור שימנה פאן מזבח הנהגות והוא פקדת אלעזר, כי יצטרך לומר שעשאוהו מנהגות הנהגות, ולא יחוש להוציא דבר אחד מקלל הדברים שאמר בהן שהם ביד איתמר, כי כן דרש הפתוב במקומות הרבה (בראשית לה כו שם מו כז): ולא הזכיר בכאן הפיור וכנו, כי לא נעשה במשקל, אבל כל המראות שהביאו הנשים הצובאות שם בהם ולא ידע

המשפטים אבל בכאן לא יפרש ענין אחר בזו הפרשה שיאמר עליו שהם תולדות השמים והארץ שאין כאן שאר תולדות אלא מה שנאמר למעלה לפיכך לא שייד לומר פסל את הראשונים אלא פירושו אלה האמורים למעלה הם תולדות השמים והארץ. וכמוהו אלה המצות וגו' אלה החוקים ולכך יתיישב ג"כ שלא המתין רש"י עד לבסוף שנראה מה שכתב בפרשה לפי שקשה לו מיד למה לא כתב ואלה בוי"ו. ומתוך אלה האמורי' למעלה כו':

(23) עץ הדעת טוב ריש פרשתינו. אלה פקודי. וכו. כל מקום שנאמר אלא פוסל את הראשונות וכאן יומשך הכתוב את דרכו שבכל הפרשיות הנ"ל כי לא רצה הקב"ה לקבלם מיד הערב רב לפי שעשו את העגל וז"ש אלה הם פקודי המשכן שנתנדבו בני ישראל אמנם פסל את הערב רב כי לא התפקדו בתוך בני ישראל מצבת נדבת המשכן.

(25) ספר זכרון. ראה הערה 16.

(27) מלבים. אלה פקודי המשכן, כבר בארתי (ש"ב כד) שיש הבדל בין מספר ובין מפקד, שמספר הוא המספר הפרטי ומפקד הוא סכום הכולל, והנה בעת מסר את הנדבות אל יד עושי המלאכה בודאי כפרו את הפרטים, למשל לאומן פלוני ניתן כך וכך זהב כך וכך תכלת וכדומה, וכ"א רשם לו את הכלים אשר עשה ממנו, וכ"ז נעשה בהשגחת בצלאל ואהליאב שהיו משגיחים עליהם, ועתה צוה משה שיעשו מן המספרים הפרטים סכום הכולל, שזה קורא פקודי המשכן, והפירוש הוא כמ"ש מהרי"א, שמודיע: א) מי הוא המצוה לעשות חשבון. אמר אשר פקד ע"פ משה, שהגם שכתוב ולא יחשבו את האנשים העושים במלאכה, בא ע"ז צור ממה לעשות חשבון, ב) מי שעסק בחשבון זה, אמר **עבודת הלויים ביד איתמר**, מינה לזה את איתמר שהוא היה ממונה אח"כ על הלויים נושאי המשכן ויחד לכ"א את משמרת משאם, והוא היה בקי בחשבון ונצטוה שהוא עם הלויים שתחתיו יחשבו חשבונות אלה ולהם נמסרה העבודה הזאת:

שה"ג. ההערה 28. צפנת פנח הלכות שקלים פרק א הלכה ג. ראה בסוף.

(30) פרשתינו לט, לג. ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת פלגיו קרסיו קרשיו בריחו ועמדיו ונדגיו:

כתיב כל מרים זהב וכסף ונחשת, אלא שמחצית השקל של ת"ר אלף וג' אלפים וחמש מאות וחמשים העוברים על הפקודים הם עלו במכוון למלאכת האדנים ולווי העמודים, וזה שיאמר הכתוב וכסף פקודי העדה וגו', ר"ל שכסף מחצית השקל לפקודי ונמני העדה העולים כו"כ, זה שנעשה לאדנים ולוויין דוקא, ורמז בזה כאלו אמר אבל מה שהותירו העוברים על הפקודים ומה שנתנו הבלתי עוברים שאינם מפקודי העדה זה ניתן לאוצר לבדק הבית ולקרבות קיץ המזבח וכיוצא, וכן בודאי זהב ונחושת הותירו ג"כ, רק שהכתוב לא מצא לתלות את סך הנזכר בפסוק באיזה חשבון ומלאכה לשירמוז ג"כ לומר שזה הסך הנזכר בא לחשבון אותה מלאכה לדייק לומר אבל הנותר בא לאוצר, לכן אמר בהם סתם זהב התנופה כו"כ, כלומר כל שהונף בין הכל כך וכך הוא ונמצא חשבוננו מכוון מהנעשה למלאכה ומהניתן לאוצר שלא יצא כולו למלאכה כנחשת, ג"ן:

אבארבנל, השאלה הד', באמרו (פסוק כד) כל הזהב העשוי למלאכה, כי הנה זכר כאן כמה הוא זהב הנדבה ולא זכר מה שנעשה ממנו, והנה בכסף הזכיר מה עשו ממנו (פסוקים כז-כח), ובנחשת גם כן (פסוקים ל-לא), ולמה לא הזכיר ככה בזהב. והגאון אמר כי המנורה היתה ככר, ושככה היה הכפרת והכרובים, וכן זהב הארון ומזבח הקטרת, כי כל אחד מהכלים ההם היה מהמשקל ההוא. ואין זה נכון, כי המנורה כלה היתה זהב, ולא היה כן הארון, כי אם מעצי שטים מכוסה זהב מבית ומחוץ (לעיל כה י-יא), וכן מזבח הקטרת (לעיל ל א-ג), והשלחן (לעיל כה כג-כד) והבדים (שם פסוק כח), והקרשים והבריחים (לעיל כו כט) מחופים זהב היו כלם ואיך יסכימו במשקלם: השאלה ה'. במה שנזכר כאן (פסוקים כה-כח) כסף פקודי העדה כמה היה, ומה שנעשה ממנו, ולא זכר הכסף שבא בנדבה בתרומת ה' כמה היה, ולא ידענו מה נעשה ממנו, ואין לך שתאמר שלא בא בנדבה והתרומה שום כסף ושלכן לא נזכר כאן, כי הנה בפרשת ויקהל נאמר (לעיל לה כד) 'כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת ה'', הרי שבא כסף בנדבה, וכן כתב רש"י בפרשת כי תשא (לעיל ל טו) שג' תרומות נזכרו, ב' מהם על ידי מנין בקע לגלגלת, והג' היא תרומת המשכן, ולא היתה יד כולם שוה בה, אלא כל איש מה שנדבו לבו שנאמר 'כל מרים תרומת כסף ונחשת'. וישאר אם כן הספק למה לא נזכר כאן כסף הנדבה:

מִשֶׁה מִשְׁקָלוֹ. וַיִּתְּכֵן שְׁלָא הָיָה בַּפְּקֻדֹת אֵימָר, פִּי יִפְגֹּס בְּכָל־ל מֵה שְׁאָמַר הַפְּתוּב (במדבר ג לא) "וּמִשְׁמֶרְתֶּם הָאָרֶץ וְהַשְּׁלֶטֶן וְהַמְּנַגֵּה וְהַמְּזַבֵּחַת וְכָל־י הַקִּדְשׁ אֲשֶׁר יִשְׁרְתוּ בָּהֶם", פִּי בַּפִּיּוֹר וְכִנּוּ יִשְׁרְתוּ לְמִזְבֵּחַ, וְהָיָה אֵינָנו בְּחֻשְׁבוֹן הַפְּרָשָׁה הַזֹּאת:

פענה רזע. כל הזהב העשוי למלאכה ותימה למה לא קחשיב בפרטיות כל הנעשה מזהב כאשר נהג אח"כ בכסף ונחושת שמנה המלאכות אשר הוצרך להם כ"כ, וע"ק דבחשבון הנחושת לא מנה קרסי הנחושת וגם המקבות וצ"ע בפ' תרומה מכל כלי המשכן, מהר"ר יעקב: (וי"ל דבחשבון הזהב כבר הודיענו הכתוב שעלה חשבוננו מכוון, והוא דכתיב כל הזהב העשוי למלאכה וגו' ויהי זהב התנופה וגו', הרי זה כפל מפורסם דסגי למימר ויהי זהב התנופה וגו' כמו לקמן וכסף פקודי העדה וגו' ונחושת התנופה וגו', ועוד דנשתנה סדר הכתוב הזה מאד לבלתי הבין, והכי איבעי' לי' למימר, ויהי זהב התנופה כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקודש תשע ועשרים וגו', אלא דהכי פירושו דקרא כל הזהב העשוי למלאכה אשר עשו בכל מלאכת הקודש הוא עלה במכוון ומצומצם בחשבוננו לגמרי ולא חסר כלום ויהי בין הכל כו"כ, וליותר הביאור בא טעם מפסיק בויהי להסיבו אדלעיל לומר כל הזהב העשוי למלאכה נעשה בו חשבון, ויהי, כלומר ונמצא נכון בהיותו, משא"כ בכסף שלא נתכוון החשבון מתחלה כי שכח משה להכניס תוך החשבון את כסף ווי העמודים עד שהרים את עיניו כדאי' במדרש ושלכן בא ואת האלף בטעם אזלא גרש בהרמת קול שהרים משה קולו וצווח כנז' לכן הוצרך לכתבו בפרטות חשבוננו כי מתחלה לא ידע לחשוב רק כסף האדנים וכמעט שנתפס בחשבוננו ואחר כך נזכר וחשב גם את האלף וגו' שעשאן וויים וגו', ואולי גם בנחושת אירע לו כיו"ב שלכן פורט והולך ששכח מעיקרא ווי נחשת או כיו"ב ועם כ"ז לא הוצרך הכתוב לכתבו אח"כ להורות שנזכר כי מובן מעצמו הוא כאשר כבר החכימו בזאת בכסף התנופה, או נוכל לומר שהחשבון ומשקל הנחושת שמנה הכתוב כולו בא בכל הנזכר בפסוק והשאר שלא נזכר כגון קרסי נחושת והמקבות הם באו מנחושת זולת שמנה הכתוב מאיזה העדפה, שמפני זה עצמו יפרוט בו הכתוב בפרוטרוט שהוא כמו בשל כסף, וזה נכון): וכסף פקודי העדה וגו', קשה אמאי לא קאמר וכסף התנופה כמו בזהב ונחושת, ויש לומר דבאמת הרבה והרבה הונף והורם יותר מאשר קחשיב ואי אפשר לצמצם, גם כבר כתיב והותר, גם אי אפשר שלא התנדבו גם כן פחות מבן כ' ויתרים מבן ס' שלא היו במנין שהרי

החכמים העושים את כל מלאכת הקדש איש איש ממלאכתו אשר המה עושים ויאמרו אל משה מרבים העם להביא מידי עבודה למלאכה אשר צוה ה' ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר כל איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר וא"כ עדיין יש ספק מה עשה ממה שהותר מן הכסף: **הספק הב'** מן הכסף שקיבל נתן חשבון במה הוציאו. ומן הזהב שהוא יותר חשוב לא נתן חשבון אלא אמר בו כמה קיבל ולא אמר איך הוציאו אלא אמר כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר ושבע מאות ושלישים שקל בשקל הקדש פירוש מה שקיבל הוא זה שזהו מה שהתנדבו ולא מצינו שאמר איך הוציאו: **הספק הג'** מה צורך לומר סך הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש שכל זה מיותר אלא כמו שאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר: **התשובה** לראשונה פרש"י והותר שעשו ממנו כלי שרת ולספק השני למה לא נתן חשבון מהזהב שקיבל. התשובה שאי אפשר שיספיק הזהב הזה לכל מה שאמרה התורה אלא דרך נס שהרי הארון זהב טהור ששלשה ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ארבעה כותלים ושולים לכל אחד ואחד ופתוחים מלמעלה נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ ויצקת לו ארבע טבעות זהב ועשית בדי עצי שטים וצפית אותם זהב ועשית כפרת זהב טהור אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה ועביו טפה ועשית שנים כרובים זהב ועשית שולחן עצי שטים וצפית אותו זהב טהור ועשית לו ארבע טבעות זהב ועשית את הבדים וצפית אותם זהב ועשית קערותיו וכפותיו וקשותיו ומנקותיו זהב טהור ומנורה זהב טהור ככר זהב טהור יעשה אותה וקרסי זהב ואת הקרשים צפה זהב ועשו את האפוד זהב וגומר ועשית משבצות זהב ועשית חשן וגומר מעיל האפוד פעמון זהב ורמון וגומר ועשית ציץ זהב טהור ועשית מזבחה מקטר קטורת וצפית אותו זהב ועוד עניינים רבים כולם זהב וא"כ אין צריך שהרי ראו בעיניהם שדרך נס היה הזהב מספיק לכל אלו הדברים ובזה הותרה הקושיא השלישית שאמר ראה נס זה שכל הזהב העשוי למלאכה לכל מלאכת הקודש הוצרכה ועם כל זה לא היתה זהב התנופה אלא תשע ועשרים ככר: **תשובה** שנית לזה הספק שהזהב שנתנו הנכבדים והיקרים לא הוצרך לתת חשבון ממנו שהיקרים והמעולים אינם חושדים אבל הכסף שכולם גדולים

תולדות יצחק. המשכן משכן למה אמר שני פעמים משכן אלא ללמד שהיכל של מטה מכוון כנגד היכל של מעלה שנאמר מכון לשבתך פעלת ה' אל תקרי מכון אלא מכוון. עוד במדרש למה משכן שני פעמים לפי שבית המקדש עתיד להתמשכן שני פעמים בית ראשון ובית שני. ואפשר לפרש שהכוונה במה שאמר אלה פקודי המשכן שכוונת הפרשה לתת חשבון מכל הכסף והזהב שקבל משה לעשיית המשכן שנתן משה חשבון ממנו להסיר חשד ממנו ואע"פ שאין צריך משה לתת חשבון וכמו שאמר בבנין בית המקדש כי באמונה הם עושים עם כל זה רצה לתת חשבון על צד היותר טוב וזהו פקודי המשכן זהו החשבון שנתן משה מזהב וכסף ונחושת שקיבל והחשבון הוא כך קבלתי וכך הוצאתי ובדבר הזה הוצאתי אותו. וכן אמרו חז"ל שאמרו כשבא משה לתת חשבון על כל דבר ודבר חסרו מן המשקלים אלף ושבע מאות וע"ה שקלים ושכח ולא היה יודע מה עשה מהם יצתה בת קול ואמרה ואת האלף וז' מאות וע"ה עשה וויים לעמודים לקיים מה שנאמר בכל ביתי נאמן הוא עד כאן. ויש כאן ספקות שנראה שלא נתן חשבון אמיתי: **הספק הא'** שמן הכסף נתן חשבון אמיתי שאמר בכאן וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקודש לכל העובר על הפקודים מכן עשרים שנה ומעלה ליש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים וזה חשבון טוב כמו שפרש"י הככר ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"כ מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים לפיכך הוא מונה בפרוטרוט כל השקלים שפוחתין במניינן משלשת אלפים שאין מגיעין לככר בקע הוא שם משקל מחצית השקל שש מאות אלף ושלשת אלפים וכן היו ישראל וכן עלה מניינם כשהוקם המשכן בחומש הפקודים וגם עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חצי השקל של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי מאת ככר והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשים חצאין עולין אלף ושבע מאות וע"ה כל זה הוא שנתן חשבון ממה שקיבל ואחר שנתן חשבון ממה שקיבל מחצית שקל כסף מכל גולגולת נתן חשבון במה הוציאו וזהו שאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרוכת מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן ואת האלף וז' המאות וע"ה עשה וויים לעמודים הרי זה החשבון חשבון אמיתי בכסף. ויש להקשות שעדיין חסר ממה שקיבל שלא נתן חשבון ממנו והוא שהכתוב אמר בסדר ויקהל ויבואו כל

כי לא היה בו תועלת להנצל מן החשד לפרוש אחת אחת כמי שעשה בכסף ובנחשת דבכסף ובנחשת שהיה רובם נראין יחד ונכרין באדני הכסף ובאדני הנחשת והמותר לא היה מפוזר בהרבה מקומות רק במקומות מעטים היה בו תועלת לתופסו בלשון קצר לצאת מן החשד כי בקל היו הכל יכולין לשער במושכל ראשון שלא חסר כלום מן הנדבה לפיכך פרט מה שהיה באדנים בפני עצמו שהוא היה הרוב ורובה דרובה הניכר ואחר שפרט הרוב תפש במועט הנותר בקיצור ואמר בכסף שעשה ממנו וויים לעמודים וגו' וכן בנחשת פרט המיעוט הנותר ואמר שעשה ממנו המזבח והיתדות וגו' אבל הזהב לא היה יכול לכוללו מתחלה בקיצור שהרי היה מפוזר ומפורד בכל כלי המשכן מעט כאן ומעט כאן כמו שפ' למעלה בפרשת ויקהל שנעשו מהם הארון והמנורה והשלחן וכמו שפירש אח"כ בפרשה זו לפיכך סמך שיהיה ניצול מן החשד במה שכלל בתחלה הזהב העשוי בכל מלאכת הקדש היה כך וכך וכבר נעשה מהן מה שנעשה ואח"כ בפרשיות הבאות פרט בכל אחד בפני עצמו וכתב שהיה זהב באיפוד ובחשב האיפוד ובאבני שהם ובחשן ובמשבצות ובמעיל ובפעמונים ובכל מלאכת המשכן אחת לאחת למצוא חשבון כאן מעט וכאן מעט ובמושכל ראשון היה הכל יכולין להבין שבכל כך הרבה מקומות שמפוזר הזהב צריכין זהב רב ולא עלו על דעתם לחושדו ואם היה בא לפרט הכל למעלה בפסוק כל הזהב וגו' מה עשו ממנו היה צריך לפרט גם כן כל אלו הכלים וגם הארון והמנורה והשלחן ומזבח הזהב הכתובים למעלה בפרשת ויקהל וזה היה אריכות רב ללא תועלת לכן כתב סתם כל הזהב וגו' בכל מלאכת הקדש וגו' היה כך וכך וסמך על כל הפרשיות שהוזכר בהן זהב בכל מלאכת המשכן שמוכן מתוכם בקלות לכל שהיו צריכים לכל ערך הזהב שבא בנדבה ולא יחשדוהו נ"ל:

38 אברבנאל. ואמנם הכסף זכר כסף פקודי העדה, להגיד כי מכסף הפקודים נעשו אדני הקדש ואדני הפרכת, ומהשאר עשה וויים לעמודים וצפה ראשיהם וחשק אותם. ולפי שכל המלאכה הנזכרת למעלה נעשתה מכסף הפקודים ולא מכסף התרומה, כי לא נעשה ממנו דבר מהכלים הנזכרים, לכן לא נזכר כאן, ואין ספק שעשו ממנו כלי השרת כמו שכתב רש"י (לעיל כה ג). הנה אם כן לא נזכר כאן כסף התרומה, לפי שלא נעשה ממנו דבר מכלי המשכן, והיתה הכוונה בפקודים האלה להודיע כמה מהזהב והכסף והנחשת נכנס בכלי המשכן אשר זכר. והותרה בזה השאלה הה'.

וקטנים נתנו מחצית השקל הוצרך לתת חשבון שברבים לעולם יש חשדות:

כלי יקר. וא"ת עדיין קשה, למה לא עשה חשבון מן הזהב אחר שגמר גם הבגדי כהונה תשובה לדבר לפי שאמרו במדרש (שמו"ר נא ו) הביאו רבינו בחיי פר' זו וז"ל כשבא משה ליתן חשבון חסרו מן המשקל אלף וז' מאות ושבעים וחמשה שקלים ושכח ולא היה יודע מה עשה בהם, יצתה בת קול ואמרה ואת האלף וז' מאות וחמשה ושבעים עשה וויים לעמודים לקיים מה שנאמר (במדבר יב ז) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא עכ"ל. ונראה שבעל מדרש זה הרגיש בשני הה"ן יתירים שנאמר ואת האלף ושבע המאות והוה ליה למימר ואלף וז' מאות כמו שאמר למעלה מאת ככר ולא המאת ככר בה"א הידיעה ולמה הזכיר ה"א הידיעה באלף ומאות שנזכר כאן, אלא ודאי שמשה שכח ולא ידע מה נעשה מהם והיו ישראל מרגנים אחריו לומר שלקחם לעצמו ויצא בת קול ואמר שאותו האלף הידוע אשר אמרתם וז' המאות הידועים אשר אמרתם שמשה לקחם לא כן הוא אלא עשה אותם וויים לעמודים. ואם כן אחרי שראו ישראל שמן השמים מעידים עליו על כן לא רצו עוד לקבל ממנו חשבון על הזהב כי אמרו אילו היה מעכב דבר לעצמו מן הזהב לא היו מעידין עליו מן השמים אפילו על הכסף שהרי סוף סוף לא יצא ידי חשבוננו, ועוד שהבת קול אומר בכל ביתי נאמן הוא. גם הזהב בכלל על כן לא נתן חשבון מן הזהב.

לבוש האורה פרשתינו לה, כד. כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש וגו' נשאלתי בפרשה זו על החשבון שנתן משה רבינו ע"ה דהיינו בפסוק כל הזהב וגו' נתן חשבון מן הזהב דרך כלל ולא פרט מה עשה ממנו להוציא עצמו מן החשד ואח"כ על כסף פקודי העדה וגו' נתן חשבון דרך כלל ופרט מה שעשה ממנו אע"פ ש"ל שהזהב היה דרך נדבה ולא היו יודעים הסך לכן לא היה ירא משה מחשד אבל הכסף נתנו בקע לגולגולת ויודעין היו כמה היו מבין עשרים ולמעלה לכן נתן חשבון מה שעשה מן הכסף מפני שהכל היו יודעין מספרם ויבא לידי חשד מ"מ קשה שהרי הנחשת שגם היה בא בנדבה ואע"כ נתן חשבון דרך כלל ופרט שעשה ממנו אדני החצר ומזבח כו' ומבאר בפסוקים עכ"ל השאלה ואומר אני שאין כאן קושיא שכשנעניין בפסוקי הפרשה נמצינו למדין שמה שכלל משה בזה בכלל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש וגו' ולא פרט מה שנעשה ממנו כמו שפ' גבי הכסף והנחושת שעשה

42) אברבנאל. אבל בא הכתוב להודיע שעם היות שהעבירו קול במחנה 'איש ואשה לא יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא' (לעיל לו ו), הנה עם כל זה לא חסר דבר מהצריך למלאכה, וכמו שאמר שם (פסוק ז) והמלאכה היתה דים [וגו'] והותר', ולכך אחרי שזכר מלאכת המשכן וכליו, הודיע הכתוב מנין המשקל מה שנעשה במשכן מזהב וכסף ונחשת, ללמדנו שלא חסר דבר, ושהיתה הנדבה דבר גדול ועצום כיד אלהיהם הטובה.

43) רמב"ן ויקהל לו, ג. ויקחו מלפני משה הנה ביום אָחַד הִבִּיאוּ כָּל הַנְּדָבָה הַזֹּאת (לעיל לה כב-כט) אֵל אֱהֹל מוֹעֵד וְשֵׁהוּא שֶׁל מֹשֶׁה, וְהַחֲכָמִים לְקַחוּ בּוֹ בַּיּוֹם מִלְּפָנָיו וּבְמִתְרַת בְּהַשְׁפָּמָה, וְכֵן בִּשְׁנֵי הַבֵּיאוֹ אֵלָיו עוֹד אֵל אֱהֹלֹו נְדָבָה וְהוּא צִנָּה לְהִבְיֵא אוֹתָהּ אֵל הָאֲמָנִים, עַד שֶׁאָמְרוּ לוֹ שֶׁהֵם מְרַבִּים לְהִבְיֵא, וְהִיתָה דַּיִם וְהוֹתֵר. וְלֹא הָיָה הִיתְרוֹן דָּבָר חָשׁוּב שֶׁיִּסְפָּר בְּפָרָשַׁת אֱלֹה פְקוּדֵי מֶה עָשׂוּ בּוֹ, אוֹלֵי הָיָה מִנְּחָ בְּאֱהֹל לְחֹזֵק בָּהּ אֵת בְּדָק הַמְשָׁפֵן, אוֹ לְעִשׂוֹת בָּהּ פְּלִי שָׁרֵת כְּאֲשֶׁר יַעֲשׂוּ בְּמִקְדָּשׁ בְּמִתְרוֹת (שקלים פ"ד ה"ד): וְהַזְכִּיר הַפָּתוּב (שמות ל"ו:ה) "מְרַבִּים הָעַם לְהִבְיֵא", לְשִׁבַח אֵת הָעַם הַמְּבִיֵּאִים בְּנְדָבָתָם, וּלְפָאֵר הַחֲכָמִים בְּנִצָּחֵמוֹתָם, וְגַם הַנְּגִיד עֲלֵיהֶם מִשְׁבַּח בְּזָה שֶׁהֵעֲבִיר קוֹל בְּמִתְנָה לְמַנְעֵם, כִּי אֵין לוֹ חֶפֶץ בְּכִסְפָּם וְזָהָבָם כְּשֶׁאֵר הַמּוֹשְׁלִים בְּעַמָּם, כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר "לֹא תִמּוֹר אָחַד מֵהֶם נְשֹׂאתִי" (במדבר טז טו):

45) תורת מנחם תשד"מ 1145. הביאור בפרש"י: הטעם שמשה הסתפק בנתינת הסכום הכללי דזהב, ולא הוצרך לתת חשבון מפורט על הזהב, הוא מפני שכאשר שומעים שכל הזהב לא הי' אלא "תשע ועשרים ככר ושבע מאות ושלושים שקל", ותו לא, שוב אין מקום לענין של חשד. ובהקדים: כל המושג של חשד שייך רק כאשר לא יודעים האם נוצל כל הסכום לנדבת המשכן אם לאו, ואז צריכים לתת חשבון מפורט שכך וכך הוציאו בשביל כל דבר, כדי שהכל יראו שכל הסכום נוצל לתכליתו. אמנם, כאשר הכל רואים בבירור שכל הסכום שנאסף לא הספיק אלא עבור חלק בלבד ממה שהיו צריכים, היינו, שההוצאה היתה מרובה יותר מן ההכנסה הרי פשוט שאין מקום לענין של חשד, אדרבה: הי' צורך להוסיף מדילי' על הסכום שנאסף ע"י הנדבות. ובנוגע לעניננו : כל כמות הזהב שניתנה בנדבת המשכן לא עלתה אלא כ"ט ככר משקל פחות ממשקל הנחושת (שבעים ככר ופרוטרוט) ומשקל ופרוטרוט הכסף (מאה ככר ופרוטרוט). ולעומת זאת, כמות הזהב שהיו צריכים

לקוטי שיחות חלק טז עמוד 429 הערה 27. באברבנאל ר"פ תרומה: להגיד שאלו הדברים שיזכור יקחו מהם בתרומה אבל אם ינדבו ויתנו דברים אחרים כאלו תאמר ברזל ועופרת בגדים ודברים אחרים לא יקחו מאתם כי לא רצה יתברך שיתנו איזה דבר כו' שיזדמן ויקחו מאתם כמציל מן הדליקה כו'. וראה ספורנו שם כה, ג: לא יקבלו כל שוה כסף כו' אבל יקבלו. תרומה שגופה נכנסת במלאכת המשכן (ולהעיר מלשון רש"י שם, ב: יג דברים האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן כו'). אבל א) בפרש"י לא נזכר זה. ב) יתכן שכאשר לא הובאו אבני השוהם וכו' עצמם, קבלו הכסף מבנ"י עבור זה. ג) מצינו כסף שהובא לצורך דברים שבמשכן אף שאינו מפורש בכתוב (ראה ראב"ע שם, ג. אוה"ח פרשתנו לו, ה). ד) גם לפרש"י הי' עודף כסף כו' שלא הוצרכו למלאכת המשכן ולא מפורש בכתוב (ראה תרומה שם, ג: עשאוהו לכלי שרת. וראה פרש"י בהערה שלפ"ז, לפקודי לט, א). ה) באוה"ח פרשתנו לה, כא: יודיע הכתוב כי כל צרכי המשכן כו' באו בעצמן בנדבה ולא הוצרכו לקנות דבר מהם בכסף וזהב המובא בתרומה". ומזה גופא מוכח שקבלו גם זה.

39) תרומה כה, ג-ז. דבר אל-בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל-איש אשר ידבנו לבו תקחו את-תרומתי: וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת: ותקלת וארגמן ותולעת שני ונש ונעזים: וערת אילים מאדמים וערת תחשים ועצי שטים: שמן למאן בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים: אבני-יששם ואבני מלאים לאפד ולהשן:

רש"י ד"ה תקחו את תרומתי. אמרו רבותינו שלש תרומות אמורות פאן, אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים, כמו שמפךש באלה פקודי, ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקפות לקנות מהן קרבות צבור, ואחת תרומת המשכן נדבת כל אָחַד וְאָחַד (תלמוד ירושלמי שקלים א'). י"ג דברים האמורים בענין פלם הצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשיתקדק בהם:

מזרחי. י"ג דברים האמורים בענין. זהב וכסף ונחשת שלשה ותכלת וארגמן ותולעת שני אחד הרי כאן ד' שכל אלה הג' מראי' של צמר הם כדלקמן ושש ועזים ועורת אלים ועורות תחשי' ועצי שטים ושמן למאור ובשמים לשמן המשחה ולקטרת השמים שהם ז' מינים הרי י"א ועם אבני שהם ואבני מלואים שהם שתיים הרי י"ג:

ע"פ פירוש רש"י בפסוק שלפניו, "ויכלא העם מהביא" - "לשון מניעה", ולא כפי התרגום "ופסק עמא". ובהקדים: בהתחלת הענין נאמר "ויקחו (בצלאל ואהליאב וכל חכמי לב) מלפני משה את כל התרומה אשר הביאו בני ישראל למלאכת עבודת הקודש", ולאחרי זה נאמר "והם הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר", היינו, שלמחרת המשיכו בני ישראל להביא עוד נדבה" למשה. אמנם, כאשר משה שלח אותם להביא זאת אל החכמים לא רצו החכמים לקבל עוד נדבה, מכיון שלא ה' צורך בה, ולכן, "ויבואו כל החכמים.. ויאמרו אל משה לאמר מרבים העם להביא מדי העבודה למלאכה גו', ומשום זה אין אנו רוצים לקבל את הנדבה המיותרת. ומשה קיבל את דבריהם, ולכן "ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש". וכתוצאה מזה "ויכלא העם מהביא", לשון מניעה, שנמנעו מלהביא: לא רק שהפסיקו להביא עוד נדבות ממה שיש להם בבתיהם, אלא שנמנעו אפילו מלהביא לחכמי לב (עושי המלאכה) את הנדבות שכבר הביאו עמהם כדי ליתן, ולא נתנום. ולכן, בסופו של דבר לא נשארה נדבה מיותרת. ובפסוק שלאח"כ מבאר את הטעם לכך ש"ויכלא העם מהביא": מכיון ש"מלאכת ההבאה [לא מה שנתנו בפועל, אלא מה שהביאו, "מרבים העם להביא מדי העבודה"] היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של משכן לעשות אותה ולהותר, לכן "ויכלא העם מהביא" (שלא נתנו בפועל מה שהיו "מרבים להביא מדי העבודה"), כדי שלא ישאר דבר מיותר. וענין זה מודגש גם בטעם "אתנחתא" שלפני תיבת "והותר", להורות שמ"ש "והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה", הוא ענין בפ"ע, ובוזה נפסק הענין (אתנחתא), ואח"כ מוסיף עוד ענין - "והותר", אילולי העובדה ש"ויכלא העם מהביא". ויש להאריך בזה, ואכ"מ.

48) מכות כב עמוד ב. פיצד מלקין אותו? פופה שתי ידיו על העמוד הילך והילך, וסזן הפנסת אוסז בפגדיו, אם נקרעו - נקרעו, ואם נפרמו - נפרמו, עד שהיה מגלה את לבו. והאכן נתונה מאתרי. סזן הפנסת עומד עליו ורצועה בידו, של עגל, כפולה אהד לשנים ושנים לארבעה, ושתי רצועות של חמור עולות ויורדות בה. ודה טפח ורחבה טפח, וראשה מגעת על פי כריסו. ומכה אותו שליש מלפניו ושתי ידות מלאתרי. ואינו מכה אותו לא עומד ולא יושב, אלא מוטף, שפאמר "והפילו השפט", והמכה מכה בידו אחת בכל פחו, והקורא קורא: "אם לא תשמר לעשות וגו'", "והפלא ה' את מפתח ואת מכות

לעשיית המשכן היא לכל הפחות כפליים מכל כמות הזהב שנאסף בנדבת המשכן! ואין צורך לעשות חשבון מדוייק כדי להגיע למסקנא זו די בהשערה בעלמא, כאשר חושבים לרגע אודות כל הדברים שנעשו מזהב: מנורת זהב שמשקלה ככר שלם (לא מנורה קטנה בלבד!), כפורת זהב, ארון "אמתיים וחצי ארכו גו' מצופה זהב, כפורת זהב, שולחן ומזבח מצופים זהב, ונוסף לזה ארבעים ושמונה קרשים מצופים זהב, קרשים גדולים ביותר - "עשר אמות אורך הקרש ואמה וחצי האמה רוחב הקרש": שמזה יכולים לשער את גודל כמות הזהב שהיו צריכים לכל הקרשים (וזאת - גם אם לא ציפו את חלק הקרש שה' צמוד לקרש השני) ! ומכיון שכן, פשיטא שכמות של כ"ט ככר (ופרוטרוט) בלבד לא הספיקה לכל דברים אלו, ובודאי ה' צורך להוסיף כהנה וכהנה, לכל הפחות עוד כ"ט ככר זהב, כדי שיוכלו לעשות את כל הדברים הנ"ל. אמנם, עפ"ז קשה לאידך גיסא: כיצד עשו את כל הכלים שהיו צריכים להעשות מזהב כאשר לא היו יותר מכ"ט ככר זהב?! והביאור בזה בפשטות: מפורש בכתוב "ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר גו'", היינו, שסכום זה כולל רק את הזהב שנדבו בני - "זהב התנופה", מכיון שעבור מלאכת המשכן ה' צורך בסכום גדול הרבה מזה. [ומ"ש "נחושת התנופה", אף שבנחושת אין צורך בהדגשה זו הרי זה מפני שנאמר לשון "תנופה" בזהב]. ואין צורך לבאר מניין לקחו את שאר הזהב - כי כבר פירש רש"י ש"נתעשר משה הרבה", ולכן, כל שאר הזהב שהיו צריכים למלאכת המשכן. השלים משה רבינו. ועפ"ז מובן בפשטות מדוע לא הוצרך משה לתת חשבון מפורט מה נעשה עם הזהב - כי כאשר הודיע לבניי שכל הזהב שנדבו לא הגיע אלא לכ"ט ככר (ופרוטרוט) בלבד, שוב אין צורך בחשבון מפורט מה נעשה עם הזהב (כדי לשלול את החשד שלקח לעצמו כו'), שהרי הכל רואים שמשה ה' צריך לתת זהב משלו לצורך מלאכת המשכן! אמנם, בנוגע לכסף ונחושת, שבהם לא שייכת סברא הנ"ל (כי הסכום שנתנו בניי הספיק לכל צורך המלאכה) נתן משה חשבון מפורט על כל הסכום שנתנו בניי, שכולו נוצל למלאכת המשכן, כי למרות שכולם ראו שה' צריך להוסיף זהב משלו (וא"כ פשיטא שאין מקום לחשוד שלקח לעצמו כסף ונחושת), מ"מ, צריך לתת חשבון בפ"ע גם על הכסף ונחושת. כו. הביאור בנוגע למ"ש "והמלאכה היתה דים גו' והותר", מדוע לא פירש משה מה עשו עם ה"מותר" כי, בפשוטו של מקרא, לא נותר שום דבר מנדבת המשכן, כדלקמן. וענין זה מובן

וגו" וְחֹזֵר לְתַחֲלַת הַמִּקְרָא: "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת דְּבָרֵי הַבְּרִית
הַזֹּאת וְגו" וְחֹתֶם: "וְהָיָא רַחוּם יְכַפֵּר עֲוֹן", וְגו', וְחֹזֵר
לְתַחֲלַת הַמִּקְרָא.

**(50 תשא ל, יג. זָה | יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקָדִים מִחֲצִית
הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקָּדֹשׁ עֲשָׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל
תְּרוּמָה לַיהוָה:**

רש"י ד"ה זה יתנו. הָרָאָה לוֹ כִּמִּין מִטְּבַע שֶׁל אֵשׁ
וּמִשְׁקָלָהּ מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל וְאוֹמֵר לוֹ כִּזֶּה יִתְּנוּ (תלמוד
ירושלמי שק' א'):

ירושלמי שקלים פרק א הלכה ד. אָמַר רַבִּי מֵאִיר. כִּמִּין
מִטְּבַע שֶׁלֹּאֵשׁ הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתַּחַת כֶּסֶף כְּבוֹדוֹ
וְהָרָאָהוּ לְמִשְׁהָ. אָמַר לוֹ. זָה | יִתְּנוּ. כִּזֶּה יִתְּנוּ.

תנחומא פרשתינו ט. זָה יִתְּנוּ. אָמַר רַבִּי מֵאִיר: כִּמִּין
מִטְּבַע שֶׁל אֵשׁ הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתַּחַת כֶּסֶף
הַכְּבוֹד וְהָרָאָהוּ לְמִשְׁהָ וְאָמַר לוֹ: זָה יִתְּנוּ, כִּזֶּה יִתְּנוּ. כָּל
הָעֹבֵר עַל הַפְּקָדִים, כָּל הָעֹבֵר עַל סְכוּמֵיָא.

לקוטי שיחות חלק טז עמוד 388.

(51 זהר חלק ג כט עמוד ב. כִּמֵּה דְאוֹקְמוּהָ מְאֲרֵי
מִתְּנִיתִין, כָּל הַנְּשָׁמוֹת גְּזוּרוֹת מִתַּחַת כֶּסֶף הַכְּבוֹד.

ו. תרגומים ארמיים נוספים: "תרגומי ארץ ישראל" ("ירושלמיים"), הפשיטתא בספרות התלמודית אין זכר לתרגום "ירושלמי" או לתרגום יונתן לתורה,³⁰ ושאלת השאלה מה מקורם של תרגומים אלה? התשובה היא שבנוסף לתרגום אונקלוס קיימת קבוצה מקיפה של תרגומים ארמיים לתורה המכונה בפי הגאונים ופרשני ימי הביניים בשם "תרגומי ארץ ישראל" או "תרגומים ירושלמיים"³¹. אלה תרגומים מדרשיים שעל מעמדם וסמכותם כבר ערערו ראשונים³². על קבוצה זו נמנים התרגומים הבאים:

[א] "יונתן": זהו תרגום שלם לכל התורה המודפס בחומשים תחת השם "תרגום יונתן" או "יונתן בן עוזיאל". ואולם ברור שייחוסו ליונתן הוא טעות כי יוב"ע תרגם נביאים בלבד³³. ואמנם בפי הראשונים גם תרגום זה היה מכונה "תרגום ירושלמי" ורק מן המאה הי"ד הוא

ויא"ר והטור בפירוש התורה, דחוהו לחלוטין אך מכיוון שבא ברמב"ן, נמצאו פוסקים כחתם סופר, חיד"א ור' יוסף חיים בעל "בן איש חי", שנשענו על נוסחתו והביאוה כסיוע לפסקי הלכה אפילו בשאלות חמורות של ממזרות ואשת איש³⁴. מסתבר אפוא שמעת עריכתו הסופית בבבל כשנוסחו נוצק בכתב - נתקבל ת"א כסמכות עליונה גם להלכה. דבר זה גרר דיונים רבים בתרגומים שאינם כהלכה. ראה לכך בפסוק "עין תחת עין" (שמ' כא כד) וכן "העקיבות התרגומית" (לעיל הערה 18), בפרק "ההלכה בת"א" (עמ' 114 – 128).

30. על יונתן בן עוזיאל שהוא התרגום המוסמך לנביאים, ראה בסעיף הבא: תרגום נביאים.

31. "תרגום ארץ ישראל" מופיע פעמים רבות אצל רב האי גאון, וכן ברי"ף "כדמתרגמינן בתרגום ארץ ישראל שכל את ידיו שלחפינהו לידוהי" (בבא מציעא יג ע"ב בדפי הרי"ף); אצל ר"י הברצלוני (ראה בהערה הבאה) וגם ברשב"ם "ומתרגמינן בתרגום ארץ ישראל" (בבא בתרא צט ע"א ד"ה ודלמא) [אבל בפירושו לחומש כתב "ובתרגום ירושלמי מתורגם נושא מסיט" (ויק' יא כח)]. הכינוי "תרגום ירושלמי" מופיע אצל רש"י כגון "וראיתי תרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטיין טרכונין" (דב' ג ד), "ובתרגום ירושלמי הוא תרגום של צור" (יחז' ג ט), "מפי רבי שמעון מצאתי שמצא במקרא תרגום ירושלמי" (שם כז יז). בדומה לבעל הערוך המביא הרבה ביאורי מלים מתוך "תרגום ירושלמי" כך גם ראב"ע (כגון ויק' כו ב) ובעיקר ברמב"ן (כגון במ' יא כח, דב' ח ט ועוד וראה בהערה הבאה). אצל ר' מנחם ב"ר שלמה בעל מדרש "שכל טוב" שגור "תרגום ירושלמי" לצד "תרגום אנשי עיר הקודש" כגון "כתונת בני חיה רעה אכלתהו" (בר' לו לג) תרגמו אנשי עיר הקודש לא חייאת בישתא אכלתיה אלא חמי אנא (דחיתא) [דאיתתא] בישתא קיימא לקובליה". גם תרגומי נ"ך מכונים "ירושלמיים" כגון ברד"ק (יחז' א ג; תהי' פ יד ועוד) בפירוש המשנה לרמב"ם "גרגרניות - זלננות באכילה. מן גרגרת והוא שפוי כובע, תרגום כי הייתי זוללה בתרגום ירושלמי ארי הות גרגרניתא" (טהרות ז ט).

32. כגון תשובות הגאונים (הרכבי) סימן רמח: "אין אנו יודעין תרגום ארץ ישראל מי אמרו. ואף אין אנו יודעין אותו גופו ולא שמענו ממנו אלא מעט". ספר העתים סימן קעה: "ותרגום של ארץ ישראל שיש בו תוספת הגדות, זה הוסיפו חזנין שלהן מחמתן ואמרו שמותר לאומרו בבית הכנסת מפני שפירוש הוא". רמב"ן לבמ' כד א (על דברי רש"י "וישת אל המדבר פניו - כתרגומו"): "ורש"י כתב וישת אל המדבר פניו, כתרגומו. כי היה הרב מתרגם בו ושוי למדברא דעבדו ביה בני ישראל עגלא אנפוהי, ואין בנוסחאות מדוקדקות מתרגומו של אונקלוס כן, אבל הוא כתוב בקצתן שהוגה בהן מן התרגום הירושלמי, והעיקר מה שפירשנו". וראה בהרחבה אצל מהר"ץ חיות (בהערה הקודמת) וראי"ה קוק שו"ת עזרת כהן (עניני אה"ע) סימן ח. ולפי מה ששיערנו לעיל בסעיף ג גם התהליך מובן: משעה שהתקבל ת"א כתרגום המוסמך לתורה, זנחו את התרגומים המדרשיים. על כן מוצאם שוב לא היה ברור לגאונים.

33. "תרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו" (מגילה ג ע"א).

מיוחס בטעות ליונתן. השיבוש נובע מפתיחת ראשי התיבות ת"י (= תרגום ירושלמי) שנהפך בטעות ל"תרגום יונתן"³⁴. ואכן בניגוד לת"א, תרגום התורה המיוחס ליהונתן לא היה מוכר לרש"י, שאינו מזכירו אפילו פעם אחת³⁵. אחת הראיות החותכות לאיחור עריכתו של תרגום זה היא העובדה שיש בו רמיזה למוחמד מבשר האיסלם ואולי אפילו למסעי הצלב³⁶. מנגד יש בו גם שרידים לתרגומים קדומים מימי המקדש³⁷.

[ב] "תרגום ירושלמי": גם תרגום זה מודפס בחומשים. כינויו בפי החוקרים הוא "תרגום הקטעים" (ת"ק) לפי שאינו שלם וקיים רק ל-850 פסוקים בתורה בערך³⁸.

[ג] "תרגום ניאופיטי" (=ת"נ): בשנת תשט"ז התגלה בספריית הוותיקן תרגום שלם לתורה שהתגלגל לשם ממנזר בשם ניאופיטי ומכאן שמו. גילוי של כתב היד, שהוא משנת "הנהדר" (1504), עורר בשעתו התרגשות רבה בהיותו תרגום ארץ ישראלי הנוסף על תרגומי ארץ ישראל שהיו ידועים לנו. הרב מ"מ כשר, שהפליג בחשיבותו ואף כינה אותו "תרגום ירושלמי השלם", הקדיש לחקירתו פרקים רבים בכרכים כד ולה של "תורה שלמה"³⁹.

34. הראשון המכנה אותו "תרגום יונתן" הוא ר' מנחם ריקנטי שחי בסוף המאה הי"ג ובתחילת המאה הי"ד. אבל בפי חוקרים הוא מכונה "תרגום ירושלמי א" (=תי"א) או "המיוחס ליהונתן" וגם "פסבדו-יונתן", וכל זה להבדילו מתרגום נביאים שהוא אכן קדום ומיוחס ליוב"ע. עובדה זו היתה ידועה כבר למהר"י חאגיז שכתבה בספרו "קרבן מנחה" סימן נד וב"הלכות קטנות" חלק ב סימן קע וכתב שם: "תרגום זה שבידינו על התורה מיונתן בן עוזיאל אינו ליונתן בן עוזיאל אלא הוא תרגום ירושלמי". וכן כתב מהרש"א למגילה ג ע"א "ולא היה יונתן חש לפרש התורה". בדבריהם דן החיד"א ב"שם הגדולים", מערכת ספרים, ערך תרגום יונתן. ובסיכום דבריו כתב שזהו התרגום המכונה ב"ערוך" תרגום ירושלמי ואילו תרגום ירושלמי שבידנו "הוא נוסחא אחרינא מהירושלמי" ולשונו שונה מיוב"ע לנביאים. וכן כתב מהר"ץ חיות לחגיגה כז ע"א על תוד"ה סלמנדרא שהביאו "תרגום יהונתן" לתורה, וכתב שאינו יהונתן.

35. יתר על כן, תרגום זה גם לא נדפס במהדורות הראשונות של מקראות גדולות. הוא הובא לדפוס בידי אשר פורינץ (פרינצו) בתוך "חמשה חומשי תורה" שלו (ונציה, 1590/91) אותו כינה "תרגום הקדוש יונתן בן עוזיאל" ומאז נדפס במרבית מהדורות הדפוס. ואף סיפחו לו פירוש קצר בשם "פירוש יונתן" מבן משפחתו של השלי"ה. ראה מהר"ץ חיות ב"אמרי בינה" סימן ד (עמ' תתקיב): "ועיין ספר הדרשות מהחכם ר"י צונץ צד ס"ח דרמו לעיין ברש"י (ב"מ כא ע"א) דהביא בשם תרגום ירושלמי "מאלמים אלומים" (בר' לו ז) "מכרכין כריכין". והחידוש דבפירושו עה"ת לא הזכיר רש"י בשום מקום תרגום ירושלמי ובלי ספק לא היה אז תרגום זה נוכח עיניו" [אבל ראה גם ביאורנו לפסוק]. בדעה זו תמך גם א' ברלינר: "תרגום יונתן או ירושלמי, אף כי לא זכר אותו רש"י כלל כי לא היה מכיר את תרגום יונתן כאשר רמזתי פעמים רבות" ("זכור לאברהם", ליקוטים. וראה גם א' ברלינר "כתבים נבחרים", ב, ירושלים תשכ"ט עמ' 209). לנושא זה ראה גם תגובותיהם של א' כשר וד' רידר "האם ראה רש"י את תרגום יונתן בן עוזיאל?" (סיני נח (תשכ"ח), עמ' צ- צד) המוכיחים כדעת ברלינר ולא כרב א"י ברומברג (שם, נו (תשכ"ה) עמ' צא), שטען כי המיוחס ליהונתן היה מוכר לרש"י. לסיכום המחקר ראה א' שנאן, "תרגום ואגדה בו: האגדה בתרגום התורה הארמי המיוחס ליונתן בן עוזיאל", ירושלים תשנ"ג, עמ' 35 – 40.

36. ראה לכך בפסוקים "ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים" (בר' כא כא), "וירד מיעקב" (במ' כד יט).

37. ראה בפסוק "מִחַץ מִתְּנִים קָמְיוּ וּמִשְׁנֵאֵיוּ מִן יְקוּמוּן" (דב' לג יא).

38. או גם "תרגום ירושלמי ב" (תי"ב), להבדילו מ"תרגום יונתן" (תי"א).

39. על תרגום זה שיצא לאור במהדורה מפוארת בידי החוקר האיטלקי דיאז-מאצ'ו אשר גילה אותו, ראה "תורה שלמה" כד, עמ' רסד, במאמר הסיכום של הרב אהרן גרינבאום חתן הרב מ"מ כשר:

סיכום

הערות אלו אינן באות לגרוע מערכו וחשיבותו של ספר זה, שהוא מלא וגדוש פירושים וביאורים נאותים על מאמרי חז"ל המובאים בו. אכן לתועלת המעיינים — והם רבים מאוד, מכל שכבות הצבור, גם פשוטי עם וגם אנשים מופלגים בתורה — רצוי היה לעשות ציונים ומראה מקומות על אותם פירושים וביאורים, אשר המחבר לא הספיק לציין מקור מוצאם. וכפי שאנו רואים בהקדמתו הצטער המחבר עצמו על שלא בכל מקום צויין שם אומרו. טובת הספר וקוראיו כאחד, דורשת תיקון הדבר. הבה נקוה, שבדוצאות הבאות של ספר חשוב זה יבוא הדבר על תיקונו, ועל יד כל פירוש יצויק שם אומרו, דבר המביא גאולה לעולם.

האם ראה רש"י את תרגום יונתן בן עוזיאל

א

נוסח זה מובא מכתב-יד בפירוש "נתינה לגר" (ווילנא תרמ"ז).

ב. תרגום אונקלוס לדברים כח, סד: ועבדת שם אלהים אחרים: "ותפלה תמן לעממיא פלחי טעותא"; וכן בתרגום הפסוק שם, לו: "ועבדת שם אלהים אחרים" — "ותפלה תמן לעממיא פלחי טעותא" — איננו מילולי. ברור מתרגומים אלה, שהכוונה בפסוקים האמורים אינה לעבודת אלילים ממש, אלא לשיעבוד תחת עולם של עמים עובדי אלילים.

לפיכך, אין בפירוש רש"י — "כתר" גומו, לא עבודת אלהות ממש אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי ע"א" (שם, סד) — ראייה לכך שראה את תרגום יונתן — "ותהוין מסא ארנונא לפלחי טעותא" (שם). פירוש רש"י סומך היטב על תרגום אונקלוס.

רשימתו של הרב א"י ברומברג — "האם ראה רש"י תרגום יונתן בן עוזיאל" ("סיני" כרך נו, עמ' צא) — אמורה להביא ראיות "מהן נוכח, כי מצוי היה פירושו של יונתן לפני רש"י".

אף לא אחת מתשע הראיות של הרב א"י היא ניצחת או אפילו מבוססת. נוכח בכך ראייה בראיה.

א. בפירושו לדברים כד, ה: "ושמח את אשתו אשר לקח" — כותב רש"י: "ותרגמו: ויחדו ית אתתיה. והמתרגם: ויחדו עם אתתיה, טועה הוא, שאין זה תרגום של וְשָׂמַח אלא של וְשָׂמַח". נוסח התרגום הראשון המובא בדברי רש"י הוא נוסח תרגום אונקלוס והנוסח האחר — כתרגום יונתן.

אין מכאן ראייה שתרגום יונתן היה לפני רש"י, כי קיים נוסח אחר של תרגום אונקלוס: "ויחדו עם אתתיה".

1. יש מקום לשאול מדוע מביא רש"י פירוש זה בפסוק סד ולא בפסוק לו? שאלה זו מעורר כעל "נתינה לגר" בפירושו לפסוק סד, ונראה שהתשובה נעוצה בהבדל בין גלות של העם כולו — יולד ה' אתך ואת מלכך" (שם, לו) לבין גלות של בודדים נפוצים — "והפיצך ה' בכל העמים" (שם, סד). במקרה האחד ברור, לפי פשוטו של מקרא, שהמדובר בעבודת-העמים עובדי-האלילים ואין צורך להסתמך על התרגום והרעיון המיוחד שבו, מה שאין כן במקרה האחר.

[2] האם ראה רש"י את תרגום יונתן בן עוזיאל צא

יונתן, בשל ההדגשה "כל המקרא" ובשל ההבדלים בין התרגום לבין הפירוש. יש לציין, שקיימים שינויים רבים נוספים בין פירוש רש"י לפסוקים אלה, לבין הפירושים המופיעים בתרגום יונתן ובתרגום ירושלמי הנדפס.

ובכלל מתבטלת ראייה זו, למעשה, גם מתוך עדותו של הרב אי"ב עצמו על מציאותו של כתב-יד של רש"י, בו אין המלים "כל המקרא כתרגומו" מופיעות.

נוסח כתב-יד זה מחזק את דעתו של ברלינר במהדורת פירוש רש"י על התורה שהתדיר. בדברו על "כל המקרא כתרגומו", לעומת "ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אנקלוס" — הוא מסיק שם: "ותדע, שאחד מן המאמרים האלה לא מפי רש"י יצא".

ואפשר לפרש דברי רש"י כך: ההתייחסויות המפורשות לתרגום מכוונות לציון תוכנם הכללי של שני הפסוקים האמורים; ואילו פירושי-המלים והניבים מכוונים לפירוש המילולי של הפסוקים. לדוגמא: פירושו של הגיב, כליות חטה' הוא — כך או אחרת — חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככולית", ויזכו בהם ישראל, כאשר, למשל, "יהב להון בחת מלכיהון ושליטיהון עם עוטר רברביהון ותקיפהון עמא דארעהון". מכל מקום, אין בפירוש רש"י לשני פסוקים אלה ראייה שראתה את תרגום יונתן בן עוזיאל.

שש הראיות הנותרות של הרב אי"ב הן מסוג אחר: "עשרות פעמים מביא רש"י כמו יונתן ואינו מדגיש, כתרגומו". מן הדוגמאות המובאות ע"י הרב אי"ב אין להסיק שסיבת-הדמיון בפירושי התרגום ורש"י היא בכך שתרגום יונתן בן עוזיאל היה לפני רש"י.

ד. בראשית כא, כה: "והוכח אברהם את אבימלך". תרגום יונתן: "ואתוכח

ג. שלושה תרגומים נדפסים על שירת האזינו, וכולם דורשים את הפסוק (שם לב, יג): "ירכבהו על במותי ארץ". רש"י פותח את פירושו לפסוק זה ולפסוק הבא אחריו במלים: "כל המקרא כתרגומו", ומסיים: "ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אנקלוס: אשרי-נון על תקפי ארעא וגו'".

ירכבהו, מפרש רש"י: "על שם שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות". זהו המדרש המופיע בתרגום יונתן: "אשרינון על כרכי ארעא דישראל". ואינו מופיע בתרגום אנקלוס: "אשרינון על תקפי ארעא", או בתרגום ירושלמי הנדפס: "ארכבינון על במסא דארעא". אולם, כפי שהרב אי"ב עצמו מציין, מדרש זה מופיע גם בספרי האזינו, ואולי זהו מקור דברי-רש"י.

תנובת שדי' (שם), מפרש רש"י: "אלו פירות אי"י, שקלים לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצות", באופן דומה לתרגום יונתן, אך בהבדל ברור — "תפנוקי עללת חקלאה". מן התרגום משתמע, שהמדובר בפירות המקדימים לנוב, אך אין בו דבר על השוואת פירות אלה לפירות ארצות אחרות.

בפירוש הניב הבא — "וינקו דבש מסלע" — נבדל תרגום יונתן מפירוש רש"י לחלוטין. התרגום הוא: "דובשא מפירהא דמתרביק על כיפין" ואילו רש"י מביא מן הספרי: "מעשה באחד שאמר לבנו, בסיכני: הבא לי קציעות מן התבית, הלך ומצא דבש צף על פיה, אמר לו: זו של דבש היא! אמר לו: השקע ירך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה". הפירושים שונים בתכלית.

אם דבריו של רש"י "כל המקרא כתרגומו" מוסבים על הפירושים האמורים, אין לייחס את כתרגומו לתרגום

צב

אסא כשר

[3]

יונתן תירגם: „פשוט יהוי בדינא“, ורש"י: „יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה“.

ברור, שמקור דברי רש"י אינו בתרגום, אלא בדברי דונש ומנחם, כדברי רשב"ם לאותו פסוק: „כמו, לא יבקר הכהן (יג, לו), כן פתרוהו דונש ומנחם. יחקרו ב"ד אם לא חופשה לא יחייבו מיתה כאשת איש“.

ח. במדבר ה' י: „איש אשר יתן לכהן לו יהיה, תירגם יונתן: „ולא חסרין נכסוי“, ורש"י: „לו יהיה ממון הרבה“.

מקורו של פירש"י הוא בברכות סג. א: „אמר רב נחמן בר יצחק, ואם נתן סוף מתעשר, שנאמר: „איש אשר יתן לכהן לו יהיה“ — לו יהיה ממון הרבה“.

יש לציין, שלא רק דברי הגמרא נעלמו מעיני הרב אי"ב, נעלם מעיניו גם הציון המפורש של גמרא זו בהערותיו של ברלינר לפסוק זה, ואיך מרהיב הרב אי"ב לומר שהדמיון בין תרגום יונתן לפירוש רש"י נעלם מעיניו של ברלינר, בשעה שברלינר מציין מקור מובהק לדברי רש"י².

ט. ולאחרונה (שם כז, כא): „ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה'“. יונתן תירגם: „על מימרא דאלעזר כהנא יהון נפקין לסדרי קרבא“, ורש"י: „ושאל לו, כשיצטרך לצאת למלחמה“. אך אין לומר שפירוש רש"י נלקח מתרגום יונתן דווקא, ראשית, פשוטו של הניב, על פיו יצאו ועל פיו יבאו (שם) הוא לענין מלחמה, כפי שאנו שומעים מן הפסוק: „עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה, ככחי או וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבואי (יהושע יד, יא); שנית, פסוקים שונים

אברהם עם אבימלך“, ורש"י: „נתוכח עמו על כך“.

מקור פירושו של רש"י אינו בתרגום, אלא ב„ספר השרשים“ לר' יונה אבן ג'נאח, ערך היו"ד והכ"ף והח"ת, בו מפורשים כמה פסוקים — והפסוק האמור ביניהם — כך: „ענין המלות האל, הריב והטענה לתפוש או למחות או להשיב“. גם ייתכן לומר — כר' אליהו מזרחי — שכוונת רש"י היא לתוכחה ולא לוטחה, מכאן, שהפירושים האמורים אינם זהים.

ת. שם לו, ל: — „ואני אנה אני בא, תרגום יונתן: „והיכדין נחמי סבר אפוי דאבא“, ופירוש רש"י: „אנה אברח מצערו של אבא“.

ייתכן, שמקור פירושו של רש"י הוא בפרקי דר' אליעזר פל"ח. שם נאמר: „אמר להם (ראובן): הרגתם את יוסף ואני אנה אני בא? והגידו לו את הדבר שעשו, החרם שהחרימו, ושמע ראובן את החרם ושתק“. ושם פורש גם דבר החרם: „אמרו, נחרים בנינו שאין אחד ממנו מגיד הדבר ליעקב“ (וראה „תורה שלמה“ על פסוקים אלה). אם קשרי השתיקה של האחים היוזה תשובה לשאלתו של ראובן: — „ואני אנה אני בא?“, משמע ששאלה זו מוסבת על הקושי לספר ליעקב על העלם יוסף, קושי שמקורו בצער שייגרם בכך ליעקב.

ו. שם לה, ח: „והקם זרע לאחיד“, מתרגם יונתן: „ואקם זרעא על שמא דאחיד“, כרש"י: „הבן יקרא על שם המת“. פירוש רש"י עשוי להיות סומך על תרגום אונקלוס לפסוק הבא: „לא לו יהיה הזרע“ — „לא על שמיה מתקרי זרעא“.

ז. ויקרא יט, כ: „בקרת תהיה“.

2. ועיי עמודים 228, עמ' 194—200 (אמנון שפירא), ו„דעות“ (לכוח טורים אלה).

[4] האם ראה רש"י את תרגום יונתן בן עוזיאל צג

כדאי לציין, שתרגומים אלה אינם נמצאים בקטעים של תרגום ירושלמי שבדפוס. התרגום „מכרכן כירוכין“ מופיע במתרגמן של ר' אליהו בחור. שני התרגומים האמורים מופיעים בכתב יד וותיקן (ניאופיטי 1) של התרגום הירושלמי, שצילומו נמסר לידי סבא, הרב מנחם כשר, ע"י פרופ' דיאן-מאצ'ו, מגלה כתב-יד.

כאמור, מובאות אלה מן התרגום הירושלמי לקוחות מן הערוך ואין בהן ראייה לכך שרש"י השתמש בנוסח מלא של תרגום יונתן בן עוזיאל או של תרגום ירושלמי לתורה.

אפייניים לעמדה המבוססת של הוצאת קרים בנקודה זו, דבריו של הרב צ"ה חיות, ב„אמרי בינה“ (סי' ד, עמ' תתקיב⁴): „ועיין ספר הדרשות מהחכם ר"י צונץ, צד ס"ח, דרמו לעין ברש"י (ב"מ כ"א, ע"א), דהביא בשם תרגום ירושלמי, מאלמים אלומים — מכרכין כריכין — והחידוש דבפירושו עה"ת לא הזכיר רש"י בשום מקום תרגום ירושלמי ובלי ספק לא הי' אז תרגום זה נוכח עיניו“.

אסא כשר

במקרא מורים, ששאלו את הכהן בדבר היציאה למלחמה. ראה, למשל, שופטים כ, כח; שמואל-א כג, ו-יב; ל, זח. פירוש רש"י כאן אינו לפי תרגום יונתן בן עוזיאל, אלא לפי פשוטו של מקרא.

הרב א"י ברומברג מסיים באומרו: „נשארו בדומה לאלה מקומות רבים, שאין ברלינר מעיד עליהם דבר“ — הוא דורש זאת לגנאי ואני דורש זאת לשבח של ברלינר, שלא מצא ראיות מדומות במקום שאינן מצויות.

כדאי לציין, בהקשר זה, שבפירוש רש"י לגמרא מוזכר פעמיים התרגום הירושלמי. בבבא מציעא כא, א: „כריכות, עומרים קטנים, כמו מאלמים אלומים ומתרגמינן בירושלמי: מכרכן כריכין, ובגיטין ח, א: „איזוהי ארץ... ובתרגום ירושלמי מתרגם, הר ההר' — טורי אמנון“.

מקור שני תרגומים אלה הוא, כנראה, בערוך — ערך כרך א ובערך טר ג. כפי שהראה קאהוט במבוא ל„ערוך השלם“ (עמ' 21 ואילך) התכתב רש"י עם בעל הערוך והשתמש בספר זה בפרקים מאוחרים של חיבוריו.

3. ראה הערות קאהוט לערכים אלה.

4. הוצאת „דברי חכמים“, ירושלים תשי"ח.

5. Die Gottesdienstlichen Vorträge der Juden, Berlin 1832, 6.

ב

של הרב ברומברג ולתמוך בדעת הפרופיסור ברלינר.

ברש"י לדברים כד, ה: ושמה, ישמח את אשתו, ותרגומו ויחדי ית אתתיה, והמתרגם: ויחדי עם אתתיה טועה, שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח. הרב ברומברג העיר על כך: „במלה, ותרגומו מתכוון רש"י לאונקלוס,

בנגוד לדעתו של הרב ברומברג שרש"י ראה את תרגום יונתן בן עוזיאל על התורה, נגד דעתו של החוקר אברהם ברלינר, שרש"י לא ראה את התרגום הנ"ל, עיי' Jahresbericht des Rabb. Seminars zu Berlin, 5662: Beiträge zur Geschichte der Raschi comentare 28-29. אשתדל כאן לסתור את ההוכחות

צד

דוד רידר

[2]

ההוכחה השלישית של הרב ברומברג היא שרש"י בדברים לבי יג, כתב: "כל המקרא כתרגומו". וזה רק מתרגום יונתן ולא מתרגום אונקלוס. אך פסוק זה ברש"י ודאי משובש, כי בסוף פסוק יד, כתב רש"י: "ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אתר תרגום של אונקלוס". פרופ' ברלינר העיר על כך (שם עמו' 410): "ותדע, שאחד מן המאמרים האלה לא מפי רש"י יצא". ידוע, שבכל מקום שרש"י כתב: "כתרגומו", הוא התכוון רק לתרגום אונקלוס. לוא ראה רש"י את תרגום יונתן בן עוזיאל, היה מזכיר אותו בשמו, כמו שהוא רגיל להזכיר את שמות המחברים, כאשר השתמש בפירושיהם.

הרב ברומברג כותב, שבכתב-יד וואטיקאן מן המאה היג"ד שברשותו, המלים: "כל המקרא כתרגומו" אינן — זה מחזק את ההשערה שיש פה שיבוש, ויש למחוק את המלים הנ"ל, או לכתוב במקום "כתרגומו" מלה אחרת, אולי: כמדדשו, זהו לפי הספרי. כמו שהעיר הרב ברומברג: ירכיבו על במתי ארץ — "זו ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות". ולפי ספרי זה מזכיר גם תרגום יונתן את ארץ ישראל.

הרב ברומברג מביא עוד דוגמאות, שרש"י מבאר כמו יונתן, ואינו מדגיש "כתרגומו", אך זו אינה הוכחה שרש"י לקח את הפרושים מתרגום יונתן, אלא שניהם התכוונו לדבר אחד, או שניהם שאבו ממקור משותף. דוגמה לכך ברש"י במדבר ה, י: לו יהיה — "ממון הרבה". — המקור בברכות סג, א. מכל האמור יש להסיק, שטענת פרופ' ברלינר, שרש"י לא ראה את תרגום יונתן בן עוזיאל על התורה — נכונה היא.

דוד רידר

שמתרגם: ית אתתיה, ובמלה והמתרגם' הוא מתכוון ליונתן, שמתרגם: עם אתתיה. ויש להתפלא כיצד נעלם דבר זה מעיני ברלינר".

אך לוא היה הרב ברומברג מעיין ב"אוהב גר" וב"נתינה לגר" היה מוצא, שהיתה ידועה בתרגום אונקלוס גם הנוסחה: עם אתתיה, ולכן הכריע רש"י לטובת הנוסחה: ית אתתיה. וכלל זה כתב ברלינר בספרו "זכור לאברהם", לקטים, עמו' 433 (שורות אחדות לפני מה שציטט ממנו הרב ברומברג): "ואגב זאת מצאתי, אשר בכל מקום שהביא רש"י את התרגום בלשון: ותרגומו, רצה לרמוז שיש שם חלופי נוסחאות בתרגום, והוא רצה לקיים אותה הנוסחה אשר ישרה בעיניו". מכאן, שרש"י לא התכוון לתרגום יונתן בן עוזיאל בפסוק הנ"ל. לפי דעתי תרגום יונתן הושפע מתרגום אונקלוס, נוסחה שניה, ולכן תרגם: עם אתתיה. מעניין, שגם בפשיטא נמצאת הנוסחה: עם, כאלו כתוב בתורה: ושמח את אשתו.

ברש"י שם כח, סד: ועבדת שם אלהים אחרים' — "כתרגומו, לא עבודת אלהות ממש, אלא מעלים מס וגולגוליות לכומרי עבודת גלולים". הרב ברומברג רצה להזכיר שרש"י התכוון פה לתרגום יונתן: "ותהוון מסקי ארנונא לפלחי טעווא", ולא לתרגום אונקלוס: "ותפלח תמן לעממיא פלחי טעווא". אך ברור בעיני, שרש"י התכוון לפרש את תרגום אונקלוס: ועבדת שם את העמים עובדי האלילים, זאת אומרת: תהיו משועבדים להם ותהיו מוכרחים לשלם להם מס. עייך גם בפירוש המשניות של הרמב"ם, ע"ז פ"א, מ"ד, ונראה בעיני, שתרגום יונתן בן עוזיאל הושפע גם פה מתרגום אונקלוס, וביאר אותו בצורה דומה לרש"י רש רש"י.

לח היו עורפין ע"י כ"ב ד' כ"ג ע"ב בחוס' ומכות ד' י' ע"ב ע"ש, ועי' בהך דשבוטות ד' כ"א ע"ב גבי נמלה זריה שאני ועי' תוס' חולין ד' ל"ו וזהו ג"כ תלוי לחס זריה הוא נמקום שיעור או זריה לח בני שיעור, ועי' במה דלגיני בחלואות פ"ב גבי דס נפל לח בני רביעית דר"ע ס"ל דלח בני ועי' תוס' יומא ד' פ"א ע"א דמוקי לה להך דר"ע דרביעית דס הבא מב' מחיס זריה נפל ע"ש ואף דר"ע ס"ל דלח בני שיעור וז"ל דרק לח כל דמו של נפל ושעורו הוא ולמה לא יצטרף בלא פסוק וז"ל כיון שחסר קלח בעל ממנו שס העומאה ועי' מש"כ הראב"ד ז"ל בהשגות בהלכות טומאה מח פ"ד הי"ג ע"ש:

הלכה ט וכל מי שלא יחן פסחבנין אוהו כו'. עי' בירושלמי כאן פ"א ה"ה וה"ז ובפיהמ"ש לרבינו במ"ג פ"א דשקלים. והנה לכאורה דברי רבינו תמוהים בפיהמ"ש שס דהא בלא הביא שתי שערות און חובצין אוחו, וז"ל דמייירי בן י"ג ולא הביא ב' שערות דס"ל לרבינו בכ"מ דזה הוא מופלא סמוך לז"ל דאורייתא ולכך להבטח חובצין דהוה גדר גדר אלכל למשכן הוה רק גדר פונש לח גדר גבוה עמש"כ בהמאור ז"ל ריש פ"ד דב"ק בשם תשובות הגאון ועמ"ש הה"מ ז"ל בה"ל אריות פ"ב הע"ו ומה דאמר בירושלמי פ"א דר"ה ועשיה להזכיר ב"ד מאלן למשכן ר"ל ג"כ רק גדר פונש ופיה לא לגבות ולא הוה כערכין ועי' ב"ק ד' ק"ב ע"ב ובירושלמי שס דאמר שס כיון שאמר ערכי עלי לא קבע עלנאו חלל ג' סלע ר"ל דזה הוא הפחות שבערכין וס"ל כמ"ד בערכין דף ד' ע"ב דערך סהס אינו נידון בהשג יד וזה חיוב גמור אבל שקלים הוא המשכון רק גדר פונש ועונש לריך שיביא שתי שערות ולא כר"ה בדה דף מ"ו ועי' תמורה ד' ב' ע"ב גבי קטן מהו שומרי ובאימת הנה בתוספתא כאן פ"א דשקלים אמר דלכך ממשכנין שיהיו קרבנות לזכיר קרבנין משלהם ואמר שס משל לאחר כו' מפני שקרבנות לבזר מרזין ומכפרין כו' ע"ש ור"ל כך דבאימת הא מבוחר בערכין דף כ"א דחייבי חטאות ואשמות און ממשכנין אוחס ועי' ב"ק ד' מ' ותוס' כריתות ד' י"ב ע"א דהטעם משום דלא ניחא לו בכפרה ור"ל דהוא כמו דאמר לא יתכפר לי חטאתי דלא מכפר לו כמבואר בכריתות ד"ז ועי' תוס' יצמות ד' פ"ו ע"ב ותוס' ר"ה ד' ו' ע"א ד"ה יקריב אוחו אף זה רק היבא דבעיא לכפרה אבל כאן השקלים הוא חיוב בפ"ע ומוסרין ללבוז וזכור אינו שלו ואח"כ מביאין קרבנות משל לבזר עי' בירושלמי פ"א דשקלים ה"ד ופ"ג ה"ג גבי של בית ר"ג ולא נקרא זה כפרה וגם הא קי"ל תורמין על האבד וזהו כוונת רש"י בכתובות ד' ק"ח ע"א דכיון דחויין דאף אס לא הגיע שקלו ללשכה מ"מ תורמין עליו לא מקרי גדר פריעת חוב רק משום המלוה והמלוה הוא על הגותן ע"ש ברש"י והוה רק מבציה ארי דפטור וזה ר"ל בתוספתא הג"ל דהויא כמו חסיכת המכה דיכול אף בפ"ע דרק הרפואה לריך להוות מדעת ובאימת לפי המבואר בירושלמי בפ"ב דשקלים לפי שיטת רבינו בפיהמ"ש לאחר שנתרמה התרומה או מממשכנין ע"ש אף דכבר נתרמה. אף י"ל דזה רק אס סופו לגבות אח"כ כמ"ש תוס' אף מדברי רבינו ז"ל לא משמע כן ועי' בתוספתא תורמין על המנושכן ע"ש ובהו י"ל הגירסא דגרס בפ"א דשקלים ה"ה דממשכנין רק בן עשרים ר"ל דהיא רק כמו עונש בידי ש"ים דאין עונשין עד שיהא בן כ' עיין שבת ד' פ"ט ע"ב ע"ש ברש"י רבינו ז"ל בפיהמ"ש בפ"ז דסנהדרין דזה הויא הלכה ע"ש ועי' בתוס' פ' אמור דמבואר שס דעל לחס הפנים ועל שתי הלחם און כופין את הלבוז להביא ובלבוז און שיך כפיה ועי' זבחים ד' מ"א ע"ב חטא הלבוז כביכול כו' ע"ש:

פרק ב

הלכה ב שמינית לפותר חטאה כו'. עי' מנחות ד' ק"ח ע"א והנה כאן לא חשב רבינו מותר מנחת חטאה ועי' בה' פסוק. ה"ה דמותר מנחת חטאה מביא ממנו מנחת נדבה ולא עוגה קי"ן למזבח ועיין מש"כ כאן בה"ל ג' דתנאי ב"ד הוא אף דהא מבואר בזבחים דף י"א ודף ק"ג דזה הויא הלכה כן ועי' תוס' שבוטות ד' י"ב ע"ב ע"ש וז"ל בין גמור לבחמה דבבבא זה והויא הלכה ובמעות זה הויא רק תנאי ב"ד ובירושלמי אמר כאן הטעם משום דאין נקבעין אלא בשחיטה אף זה רק בקרבן לבזר והנה עיין בתמורה ד' י"ג ע"ב מבואר דר"ש ס"ל דמותרות לגדבת יחיד אולא וכאן מוכח דר"ש ס"ל דאולא לגדבת לבזר ועל זה ז"ל משום תנאי ב"ד ועי' זיר ד' כ"ו י"ב גבי מעות ולא עופות ושם בחוס' דף כ"א מה שקב"מ מהך דשבוטות דף י"א ע"ב דאין מקילין בעולת העוף וחורלו כ"ה"ג לחלק בין מעות לגוף הקרבן ועי' יומא ד' מ"א ע"ב בחוס' ד"ה והא עולה ע"ש:

דנ"מ אס אח"כ השיגה ידו אף זה תלוי אס אוליגן בחר הערכה או בחר הנתינה וכבר הארכתי בזה בה"ל ערכין בדברי רבינו ועי' בהך דבכורות ד' י"ב ע"ב נתנס זוא"ז ועי' שם ברש"י ותוס' שס ד' מ"ח ע"ב ועי' במנחות ד' ס"א ע"א גבי תנופה אס הגיפס זה בפ"ע וזה בפ"ע ילא ומהך דחולין ד' ק"ב ע"ב לא דמי דסס כבר יש עליהם שס מתנות מהנה עד שלא נתנס ועי' בזבחים ד' פ' ע"א גבי מלטרפין להזאות ושס ד' ז"ג ובירושלמי פ"ז דברכות גבי הטביל ג' אובות ע"ש ועי' שבוטות ד' י"ז ע"א גבי שיהות מהו שילטרפו וחולין ד' ל"ב ע"א ועי' בהך דכתובות ד' ק"ט ע"ב מי קרי אינוני לתרי פלגי דיקלא דיקלא וכבר כתבתי בזה לעיל:

ה"ג וה"ה וסעה היא הנקראה ביטי משה רבינו גרה כו'. עי' תוס' קרושין ד' י"א ע"ב דלא הוה מטבע רק משקל גני' ר"ה ד' כ"ו ע"א דקשיטתה הוא מעה ועי' תוס' ב"מ ד' ס' ע"ב ד"ה מלה בדנקי דנקא לח הוה מעה והנה נ"מ כך דהנה דקרושין ד' י"ב ע"א אמר שס סבר ר"י למימר פרוטה כל דהו ע"ש ברש"י ועי' בימא ד' פ' ע"א האוכל חלב בזה"ל לריך שכתוב לו שיעור ע"ש ועי' בירושלמי פ"א דפאה דהויא מחלוקת בזה והנה עיין בבכורות ד' ג' ע"א דלריך קרא שלא יאמרו שיהיה המטבע לפי הזמן ועי' מש"כ תוס' מנחות ד' ע"ו ע"ב ד"ה התורה ע"ש ותוס' תוס' כתובות ד' י' ע"א ד"ה נותן לה דלא ס"ל כן רק דאף בלא קרא אוליגן בחר השחא ע"ש רק שלריך שיהיה ההוספה בכל העולם ועי' ב"ו ד' מ"ד פ"ב ע"ב דאמר שס כ"ו לפדיון הבן ע"ש ברש"י דמשמע דלא אוליגן בחר ההוספה אף י"ל כמ"ש תוס' כתובות הג"ל דדוקא בימי יחזקאל שתיקנו אז בכל ישראל או אוליגן בחר עכשו מש"כ כאן שלא היה רק במקוה אחד, גם י"ל דנ"מ אס ההוספה היה על השקל או על הדינר דבימי יחזקאל היה ההוספה על השקל ובתורה כתיב ג"כ שקל מש"כ אף דך ד"מ דההוספה הוא רק בדינר אף באת"מ כך דזה ר"ל המחלוקת בירושלמי דפאה הג"ל דאס המשל השיעור של זית אס כך נאמרה למשה שיעורים הוה כוית או יכולים אנו לשערו בכל דור לפי אוחו היות שזאתו הזמן אבל אס נאמר כמו הך דיומא ד' פ' הג"ל וכ"מ דזה רק אסמכתא רק שנמסר לנו מסיני שיעור ואנחנו שערינו כוית או לריך שיהיה כמו בזמן משה ועי' בזבחים ד' ס"ב גבי מזבח ובלבד שלא יפחתו משל משה ועי' בכורות ד' י"ז ע"ב ובמנחות ד' כ"ט ע"א גבי מנורת ביהמ"ק דהיתה יתירה של על משה ועי' ד' ל"ח ע"א גבי אריות ועי' עירובין ד' פ"ג א"א וכן הוא הדין לגבי מראית דמים בחשה עי' גדה ד' כ' ע"ב וכן ר"ל הך מחלוקת בירושלמי דסוכה פ"ג גבי הירוק ככרתי אס ר"ל כלבט כרתי או כעשב הנקרא כרתי על שם שהוה ירוק ועי' במס' נגיפים פ"ב מ"א בהך מחלוקת דת"ק ור"י ובכלים פ"ז מו"מ והנה נ"מ כך דאמר שהיה בימי משה מטבע הנקראת גרה וכן האמרה לו מסיני שיריך להוה השקל עשרים מטבעות או בלא קרא הוה אוליגן כמו מטבע לפי הדור וכ"ד ר"י ע"ב אס נאמר שזה רק שיעור כמ"ש תוס' הג"ל או לריך כמו שהיה בימי משה. וזהו מה דאמרינן בירושלמי דשקלים הובא בחוס' מנחות ד' כ"ט וחולין ד' מ"ב כמין מטבע של אס הראה הקב"ה למשה כו' ר"ל שני דברים אמר דדוקא כזה ר"ל כמסקלו וגם מטבע וג"מ דאס יפחת אינו יכול ליתן פחות ואס יוסיפו לריך ליתן לפי ההוספה ועי' ב"מ ד' ק"ג ע"א גבי בית כזה או משכיר ועי' ערכין ד' י"ט וב"ב ד' ע"ח גבי חמורך זה ע"ש ועי' בהך דזיר ד' ג"א ע"ב גבי הך בעיא דנמלה שחסרה ע"ש ועי' בדה ד' מ"ג ע"ב גבי אבד מן השקל דאמר שס משום דהוא שיעור, לא דאבד און לריך שיעור ע"ש וכן נ"מ אס יכול לומר לדירי שיהי עי' קדושין ד"ח ע"א דנ"ל דזה רק במה שהוסיפו על סלעיו של משה בזה יכול לומר לדירי שיהי ע"ש וכן לגבי כלי דהוה דבר חשוב זה רק על מה שהוסיפו על שיעור של משה ולכך נקט ע"ש בקדושין הוספה ג' ועי' מש"כ רבינו ז"ל בה"ל מנילה פ"ו ה"ז נוטל כו' או כלי כל שהוא ובה"ל טוען ונטען דאמר שס ג"כ דכלי כל שהוא בפ"ג ה"ה דלא כשיטת תוס' אבל גבי קדושין און הדין כן כמ"ש רבינו ז"ל בכ"מ עי' בה"ל אריות פ"ד ה"ט והטעם משום דשם שיעורא גמירי ועי' ב"ק פ"א דקדושין ותוס' קדושין ד' ג' ע"א ועי' מש"כ רבינו ז"ל בה"ל בכורים פ"א ע"א ע"ש ועי' בהך דערבין ד' כ' ע"א מי אוכף דלא שוה ד' זוזי ע"ש ג. גם ג"ל דזה דיכול לומר לדירי שיהי ע"ש וכן ע"ש כסף דכיון דלריך לשומרו יכול לשומרו יומר משווי אבל בכסף עלנאו לא מני אמר זה וכן ג"ל דנ"מ גבי הך דאמרינן בסוטה דף מ"ה ע"א שאפילו נמלא קמך לעיר מלוה לעסקו במדידה ר"ל דנ"מ כך דאף אס נמלא סמוך לעיר שאון בה ב"ד כיון דמלוה במדידה מניחין זה ומודרין לעיר שיש בה ב"ד אבל נמלא בעיר עלמה דלא און שיך מדידה או יס און בה ב"ד און מביאין עגלה ערופה ובה א"ש שינוי הגירסות שס ד' מ"ה ע"ב בבבלי ובירושלמי שס דבירושלמי שס אמר